

ΔΕΛΤΙΟ

9

Δεκέμβριος 2024 Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» -IOAF

Εισαγωγικό Σημείωμα

Νέα του IOAF

- **Νέο Μέλος**
Φωτεινή Τιλκερίδου
- **Συνάντηση με το EGATIN**
- **Ανοικτή Διάλεξη 15-16/3/2025**
“Bridging Analytic Fields in the Twenty-First Century: Group and Psychoanalytic Challenging Conversations” με την Carla Penna

Ανασκόπηση του 3ου Ομαδικού-Αναλυτικού Συμποσίου Αρχαίας Δωδώνης
Χριστίνα Μαμαλούδη

Ο ρόλος του συντονιστή στην Αναλυτική Ομάδα
Ζωή Μαρμαρά

Στα χρόνια της Πανώλης: Η επιδημία που άλλαξε το ρου της ιστορίας
Βαρβάρα Παπαδοπούλου

Διαχρονικές Θεωρήσεις της Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες στις μεταπολεμικές κοινωνίες
Αλεξάνδρα Μάρκοβιτς

Εισαγωγικό Σεμινάριο 2024-2025
Κώστας Κωνσταντόπουλος

Πρόταση Βιβλίων
Κατερίνα Μήλιου, Λένα Τελειώνη, Φώτης Γιωτάκης

Εργαστήρια Μελέτης Ομαδικής Ανάλυσης
GASI, EGATIN

«Οι άνθρωποι ζουν πάντα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο, από την κούνια έως τον τάφο. Ένας νευρωτικός ασθενής αναζητά βοήθεια επειδή δεν μπορεί να ζησει ικανοποιητικά μέσα στην κοινότητά του ή επειδή η κοινότητα δεν μπορεί να συνεχίσει μαζί του. Εξαιτίας των δυνάμεων από τις οποίες διατρέχεται και οι οποίες είναι αναχρονιστικές, δηλαδή, σύμφωνα με ένα νηπιακό και πρώιμο πρότυπο, δεν μπορεί να προσαρμοστεί στην κοινωνική του ομάδα, και επειδή δεν έχει συνείδηση για την πηγή αυτών των δυνάμεων μέσα του, δεν μπορεί να έχει εναισθησία.

Ο κύριος σκοπός μιας πραγματικής θεραπείας, ως εκ τούτου, είναι να αναπτύξει εναισθησία και προσαρμογή, ζωτικής σημασίας εσωτερική προσαρμογή, η οποία εγκαθιδρύει την αρμονία ανάμεσα στο άτομο και τον κόσμο του - όχι συμμόρφωση». Foulkes, S. H. 1964 Therapeutic Group Analysis. London: George Allen @ Unwin. p.87

Το IOAF, στο σύντομο επερχόμενο 2025 μπαίνει στο δέκατο χρόνο από την δημιουργία του και συνεχίζει δυναμικά την δράση του, με ένα ακόμη **Νέο Μέλος**, την **Φωτεινή Τιλκερίδου**, ψυχολόγο, ψυχαναλύτρια/ψυχοθεραπεύτρια, ομαδική αναλύτρια, την οποία καλοσωρίζουμε και παρουσιάζουμε. Μία **συνάντηση με το EGATIN** στα τέλη Νοεμβρίου ήταν ιδιαίτερα παραγωγική σε ανταλλαγή σκέψεων και προβληματισμών γύρω από την ομαδική ανάλυση και το εκπαιδευτικό έργο, πολλώ δε μάλλον με την συμμετοχή των εκπαιδευμένων του IOAF και η **Σοφία Μαρία Μωραΐτου** μας την παρουσιάζει. Ενώ η αναμνηστική διημερίδα 15-16/3/2025 με την **Ανοικτή Διάλεξη «Bridging Analytic Fields in the Twenty-First Century: Group and Psychoanalytic Challenging Conversations»** από την **Carla Penna**, μας δημιουργεί αισθήματα προσδοκίας για περαιτέρω προβληματισμούς και διεύρυνση της ομαδικο-αναλυτικής σκέψης. Η **ανασκόπηση του 3ου Ομαδικού-Αναλυτικού Συμποσίου Αρχαίας Δωδώνης**, με θέμα **«Ανθρώπινη Ομάδα και καταστροφές: Συνειδητές και Ασυνειδητές Διεργασίες»**, το οποίο έλαβε χώρα στις 31/8 - 1/9/2024, από την **Χριστίνα Μαμαλούδη** μας κάνει κοινωνούς στις πλούσιες διεπιστημονικές παρουσιάσεις, στην ομαδικο-αναλυτική εμπειρία και στα εξαιρετικά δρώμενά του. Δύο εξαιρετικές παρουσιάσεις του Συμποσίου αυτού, με ιστορικές και σύγχρονες επίκαιρες αναφορές, έχουμε την χαρά και την τιμή να φιλοξενούμε στο Δελτίο μας. **«Στα χρόνια της Πανώλης: Η επιδημία που άλλαξε το ρου της ιστορίας»** από την **Βαρβάρα Παπαδοπούλου** και **«Διαχρονικές θεωρήσεις της Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες στις μεταπολεμικές κοινωνίες»** από την **Αλεξάνδρα Μάρκοβιτς**. Ο συντονιστής του Σεμιναρίου **Κώστας Κωνσταντόπουλος** μας ενημερώνει για το πρόγραμμα του Εισαγωγικού Σεμιναρίου 2024-2025 που έχει ξεκινήσει τον Οκτώβριο, θα ολοκληρωθεί τον Μάιο και, όπως πάντα προσφέρει πλούσιο θεωρητικό υλικό και ομαδικο-αναλυτική εμπειρία στους συμμετέχοντες. Στο κλείσιμο αυτού του δελτίου η **Πρόταση Βιβλίων** από την **ομάδα εργασίας για την έκδοση του δελτίου** και τα **Εργαστήρια Μελέτης Ομαδικής Ανάλυσης της GASI και του EGATIN** για το πρώτο εξάμηνο του 2025. Καλά Χριστούγεννα και Ευτυχημένο το Νέο Έτος!

Νέο Μέλος στο IOAF

Το Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης S.H. Foulkes υποδέχθηκε τον Σεπτέμβριο 2024 νέο τακτικό μέλος, την ψυχολόγο, ψυχαναλύτρια/ψυχοθεραπεύτρια, ομαδική αναλύτρια, κυρία Φωτεινή Τιλκερίδου.

Η Φωτεινή Τιλκερίδου, ψυχολόγος, ψυχαναλύτρια/ψυχοθεραπεύτρια, ομαδική αναλύτρια, εργάζεται ιδιωτικά, εντός του κρατικού συστήματος υγείας της Γερμανίας και στο Ινστιτούτο Ψυχαναλυτικής Ομάδας Εργασίας Κολωνίας-Ντίσελντορφ (IPA), όπου έχει επικεντρωθεί στην οργάνωση της εκπαίδευσης στην ομαδική ανάλυση / ψυχοθεραπεία και εδώ και 8 χρόνια είναι επικεφαλής της «Ομάδας Εργασίας Ομαδικής Ανάλυσης και Ομαδικής Ψυχοθεραπείας». Είναι λέκτορας, εκπαιδευτική θεραπεύτρια, εκπαιδευτική ομαδική αναλύτρια και επόπτρια στην Ψυχαναλυτική Ομάδα Εργασίας Κολωνίας-Ντίσελντορφ, στο Διεθνές Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης Altaussee, στο Ινστιτούτο Ψυχανάλυσης της Ρηνανίας (IPR) και στο Ψυχαναλυτικό Ινστιτούτο «Pulsion» στη Νέα Υόρκη. Επιπλέον, συμμετέχει τακτικά, στο Διεθνές Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης Altaussee, στην Αυστρία, ως εκπαιδευτική ομαδική αναλύτρια, στα εκπαιδευτικά πολυήμερα Workshops ομαδικής ανάλυσης στην Αυστρία, τα οποία λαμβάνουν χώρα 2-4 φορές τον χρόνο. Και είναι συνυποψήφιο μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Γερμανική Εταιρεία Ομαδικής Ανάλυσης, Ομαδικής Ψυχοθεραπείας και Ψυχοδυναμικής (D3G).

Η δικτύωση των ομάδων στο εκάστοτε κοινωνικοπολιτισμικό τους πλαίσιο αποτελεί σημαντικό μέλημά της. Είναι συνιδρύτρια του γερμανοελληνικού συμποσίου για την ομαδική ανάλυση και τον Ιανουάριο του 2024 ξεκίνησε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης για την ομαδική ψυχοθεραπεία, το οποίο σχεδίασε ειδικά για το νεοσύστατο ψυχαναλυτικό ινστιτούτο «Pulsion» στην Νέα Υόρκη. Καθώς και μέλος της Ομάδας Εργασίας Διαπολιτισμικής Ψυχανάλυσης της Γερμανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας (DPV/IPA) ως αναπληρώτρια εκπρόσωπος.

Διαλέξεις / Δημοσιεύσεις:

- «Μορφές έκφρασης του ξένου και η ένταξή του σε ομάδες», Διάλεξη στο Ινστιτούτο Ψυχανάλυσης του Βίρτσμπουργκ, Φεβρουάριος 2024
- «Ο ξένος», Διάλεξη στο συνέδριο της Γερμανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας (IPA), Ανοιξη 2022
- «Η διϋποκειμενικότητα της υποκειμενοποίησης», Διάλεξη στο 2^ο γερμανοελληνικό συμπόσιο, Schloss Gracht, 27-28 Οκτωβρίου 2019
- "Η Παρουσία στο διϋποκειμενικό πεδίο της ψυχανάλυσης" «Präsenz - Die Kunst der Psychoanalyse Präsenzerfahrungen im intersubjektiven Feld zu ermöglichen», στο Karsten Wolf et.al. Präsenztherapie, Thieme Verlag, 2018
- Παρουσίαση αφίσας στο συνέδριο της GASI 2017, στο φόρουμ «Landscape of the German speaking institutes for group analysis».
- «Εδώ ένας ξένος εκεί ένας ξένος - η οδύσσεια προς τον εαυτό μας», ομιλία στο συνέδριο της Γερμανικής Ψυχοαναλυτικής Εταιρείας (IPA) Φθινόπωρο 2016

Συνάντηση με το EGATIN

Στο πλαίσιο των εργασιών του Intermediate Meeting η διοικούσα επιτροπή του EGATIN επισκέφτηκε στα τέλη Νοεμβρίου το IOAF και συναντήθηκε με το ΔΣ και τους εκπαιδευόμενους.

Το Intermediate Meeting είναι ετήσιες συνεδριάσεις της επιτροπής του EGATIN οι οποίες γίνονται κατά σειρά σε μέλη ινστιτούτα σε διάφορες χώρες.

Αυτές οι συναντήσεις εκτός από τις συναντήσεις εργασίας της επιτροπής περιλαμβάνουν συναντήσεις με τα ΔΣ των ινστιτούτων και με τους εκπαιδευόμενους συμβάλλοντας έτσι στη γνωριμία των μελών. Μετά τη συνάντηση ακολούθησε δείπνο της επιτροπής με τους εκπροσώπους όλων των ελληνικών ινστιτούτων.

“Bridging Analytic Fields in the Twenty-First Century: Group and Psychoanalytic Challenging Conversations”

Διήμερη επίσκεψη και Ανοικτή Διάλεξη 15-16/3/2025

με την Carla Penna

Το IOAF με χαρά ενημερώνει για την πρόσκληση της Carla Penna, ομαδικής αναλύτριας και ψυχαναλύτριας για ένα διήμερο, το Σαββατοκύριακο 15 και 16 Μαρτίου 2025. Το Σάββατο 15/3/25 και ώρα 10:00-13:30, η κυρία Carla Penna θα δώσει Ανοικτή Διάλεξη, με θέμα "Bridging Analytic Fields in the Twenty - First Century: Group Analytic and Psychoanalytic Challenging Conversations", στο ξενοδοχείο Golden Age, Μιχαλακοπούλου 57, Αθήνα 115 28.

Θα υπάρχει ταυτόχρονη μετάφραση και η είσοδος είναι 5 ευρώ. Το απόγευμα του Σαββάτου και την Κυριακή θα υπάρξουν κλειστές ομάδες συζήτησης και εποπτείας με την κυρία Carla Penna, τα μέλη και την ομάδα των εκπαιδευόμενων/τελειόφοιτων του IOAF.

*Η Πρόεδρος του IOAF
Δομνίκη Μυλωνά*

*Η Γραμματέας του IOAF
Σοφία Μωραΐτου*

**Ανασκόπηση του 3ου Ομαδικού – Αναλυτικού Συμποσίου
Αρχαίας Δωδώνης: Σύνδεση της Αρχαίας Ελληνικής
με την Ψυχαναλυτική και Ομαδική – Αναλυτική Σκέψη**

Δωδώνη 31/08/2024 – 1/09/2024

**Ανθρώπινη Ομάδα και Καταστροφές: Συνειδητές και Ασυνείδητες
Διεργασίες**

Το τρίτο Ομαδικό Αναλυτικό Συμπόσιο Αρχαίας Δωδώνης - μετά την παύση που επέβαλλε η συνθήκη της πανδημίας – πραγματοποιήθηκε στις 31 Αυγούστου και 1 Σεπτεμβρίου 2024. Το φετινό θέμα «Ανθρώπινη ομάδα και καταστροφές: Συνειδητές και ασυνείδητες διεργασίες» βρέθηκε σε πλήρη συνήχηση με τους σύγχρονους προβληματισμούς που φαίνεται να διατρέχουν την αναλυτική και όχι μόνο σκέψη.

Το Συμπόσιο, αποτέλεσμα συνδιοργάνωσης από την «Αναπτυξιακή Ηπείρου Α.Ε.» με τη συμμετοχή και αρωγή της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων και το Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης “S.H. Foulkes” (Ι.Ο.Α.Φ. - μέλος EGATIN), συντονίζεται από τον κύριο Φώτη Γιωτάκη, ψυχίατρο, ομαδικό αναλυτή και ιδρυτικό μέλος του ΙΟΑΦ και οι εργασίες του φιλοξενούνται στο ξενοδοχείο «Πρυτανείο». Δυστυχώς, φέτος λόγω των καιρικών συνθηκών, δεν έγινε εφικτή η προγραμματισμένη διεξαγωγή μέρους των εκδηλώσεων στον αρχαιολογικό χώρο της Δωδώνης.

Το Συμπόσιο είναι ανοιχτό στο ενδιαφερόμενο κοινό και το πρόγραμμα του περιλαμβάνει σύντομες εισηγήσεις ομαδικών αναλυτών (μελών του Ι.Ο.Α.Φ), αρχαιολόγων και ιστορικών καθώς και βιωματικές ομάδες. Μεταξύ άλλων, το φετινό πρόγραμμα περιελάμβανε διαλέξεις επίτιμων και διακεκριμένων προσκεκλημένων επιστημόνων, όπως είναι οι καθηγητές κ. Αριάδνη Γκάρτζιου-Τάττη, ομότιμη καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και κ. Νίκος Τζαβάρας ομότιμος καθηγητής Ψυχιατρικής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο, Ψυχαναλυτής, τ. πρόεδρος Ελληνικής Ψυχιατρικής Εταιρείας και Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, καθώς και ο φιλόλογος, νομικός και συγγραφέας, Πρόεδρος της Εθνικής Βιβλιοθήκης Ελλάδος κ. Σταύρος Ζουμπουλάκης.

Παράλληλα, σε διάδραση με τα δρώμενα του Συμποσίου, παρουσιάστηκαν, από το μουσικό σύνολο "Οι Λυριστές" του συνθέτη Δρ. Νίκου Ξανθούλη και από την Θεατρική Συμπαιγνία, καλλιτεχνικές μουσικές και ποιητικές σύντομες εκδηλώσεις βασισμένες στην αρχαιοελληνική γραμματεία και την μουσική παράδοση. Τον χώρο συμπλήρωναν δημιουργικά τα Χαρακτικά έργα που παραχώρησε για τις ανάγκες του Συμποσίου η Επ. Καθηγήτρια Σχολής Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Ράνια Σταθοπούλου καθώς και οι εντυπωσιακές Γλυπτικές συνθέσεις του ερασιτέχνη δημιουργού Παναγιώτη Μπάκα.

Την έναρξη του Συμποσίου σηματοδότησε η προβολή μαγνητοσκοπημένου υλικού που παραχωρήθηκε από το ξενοδοχείο. Παρακολουθήσαμε όλοι έναν αετό που πριν από λίγες ημέρες είχε κατέβει στην αυλή του ξενοδοχείου για να δροσιστεί στις ποτιστικές εγκαταστάσεις του, λόγω των ασυνήθιστα υψηλών θερμοκρασιών που έπληξαν και την περιοχή του Μαντείου. Μια πρώτη αναφορά στην καταστροφή, από τον άνθρωπο στο περιβάλλον.

Την πρώτη μέρα των εργασιών η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κα Α. Γκάρτζιου-Τάττη με την ομιλία της «Αρχαιοελληνικοί μύθοι περί κατακλυσμών» μας ξενάγησε στην ιστορία των μυθικών κατακλυσμών ανά τους αιώνες ανοίγοντας τον δρόμο να σκεφτούμε το πώς οι καταστροφές εγγράφονται στο συλλογικό ασυνείδητο και συνάμα να συλλογιστούμε την ιδέα της καταστροφής μαζί με αυτή της δημιουργικότητας, της ζωής.

Δυστυχώς, ο κ. Ν. Τζαβάρας δεν κατάφερε να παρευρεθεί, η παρουσία του και η συνεισφορά του έλειψε σε όλους.

Η ομιλία του Ψυχιάτρου και Ομαδικού Αναλυτή του Φ. Γιωτάκη «Γιατί πόλεμος; Ψυχαναλυτικές, Ομαδικές – Αναλυτικές – Προσεγγίσεις» στη συνέχεια προετοίμασε το έδαφος για το πέρασμα στις μικρές και τη μεγάλη ομάδα, παρέχοντας βασικά θεωρητικά εργαλεία όπως είναι η ταυτότητα της μεγάλης ομάδας, τα πεπρωμένα της καταστροφικότητας, ο φόβος της μόλυνσης κ.α.

Στην ομιλία του ο κ. Η. Κουλακιώτης, «Σεισμοί, συλλογικά συναισθήματα και πολιτική στην Αρχαιότητα» χρησιμοποιώντας ως αφετηρία το ιστορικό παράδειγμα του μεγάλου σεισμού στη Σπάρτη του 5ου αι. π.Χ. έδειξε το πώς ένα φυσικό φαινόμενο καταλήγει να θέτει σε αμφισβήτηση την ίδια την κοινωνική ιεραρχία της πόλεως. Τα συλλογικά συναισθήματα που συνοδεύουν αυτές τις στιγμές κρίσης και το πώς ο φόβος, η ενοχή και η ανάγκη αποκατάστασης της κοινωνικής συνοχής κατέληξαν εκείνη την εποχή να γίνουν η λυδία λίθος της ευσέβειας των Σπαρτιατών και επομένως της συλλογικής τους ταυτότητας.

Ο κ. Κ. Κωνσταντόπουλος στην ομιλία του «Όψεις της Καταστροφικότητας στην Ομαδική Ανάλυση» διερεύνησε την έννοια της καταστροφικότητας όπως αυτή εκδηλώνεται στο πλαίσιο μιας ομαδικοαναλυτικής ομάδας, παρέχοντας μια αναλυτική επισκόπηση της έννοιας του *antigrout*. Αυτή η θεώρηση δημιούργησε μια βάση για να σκεφτούμε το πώς οι εκδηλώσεις ακραίας επιθετικότητας μπορεί να μην είναι μόνο καταστροφικές αλλά και πολύτιμες για την κατανόηση των ασυνείδητων διαδικασιών της ομάδας, εφόσον αποτελέσουν αντικείμενο επεξεργασίας και εμπειρίας.

Η Πρόεδρος του Ι.Ο.Α.Φ, κα Δ. Μυλωνά με την εισήγησή της «Η Ευσυναίσθηση και οι συνδέσεις του εαυτού» προσέφερε μια κατά το δυνατό διασαφήνιση της διαφεύγουσας έννοιας της ενσυναίσθησης, η οποία συναντάται συχνά τα τελευταία χρόνια στο δημόσιο λόγο, παρέχοντας ταυτόχρονα υποστηρικτικό κλινικό υλικό. Και η οποία αποτέλεσε αφορμή για την έναρξη παραγωγικών προβληματισμών και ενδιαφέροντος διαλόγου στο πλαίσιο της συζήτησης με το κοινό.

Στην ομιλία του «Ο άνθρωπος εν καιρώ πολέμου» ο επίτιμος εισηγητής κ. Σταύρος Ζουμπουλάκης αναφέρθηκε με γλαφυρότητα στα πολλαπλά πεδία καταστροφικότητας που περιβάλλουν την εποχή μας (πόλεμοι, οικολογική καταστροφή, πανδημία) και τόνισε τις διαφορές στη μορφή που αυτή λαμβάνει σήμερα σε σχέση με το παρελθόν. Πλέον η καταστροφή έχει πιο περίπλοκο και κυρίως αόρατο χαρακτήρα, με τις συνέπειες που αυτά τα χαρακτηριστικά επιφέρουν στην επεξεργασία της.

Η κα Ε. Βασιλείου από το πεδίο της αρχαιολογίας, με την ομιλία της «168/7 π.χ. : Ερμηνεύοντας το στρώμα καταστροφής ενός πολέμου» συνεισέφερε την πολύ ενδιαφέρουσα έννοια του «στρώματος καταστροφής». Ως στρώμα καταστροφής ορίζεται το στρώμα γης που μαρτυρά την άμεση (πολεμικές συγκρούσεις, επιδρομές λαών) ή έμμεση (φυσικές καταστροφές) καταστροφική δραστηριότητα του

ανθρώπου. Στη συζήτηση που ακολούθησε έφερε δημιουργικούς συνειρμούς στη σύνδεσή της με την ομαδικοαναλυτική σκέψη.

Στην ομιλία της κας Β. Παπαδοπούλου «Στα χρόνια της πανώλης: Η επιδημία που άλλαξε το ρου της ιστορίας» έγινε μια σύντομη αναφορά σε κάποιες από τις σημαντικότερες περιπτώσεις πανδημίας πανώλης, που έχουν καταγραφεί ιστορικά και στις συνέπειές τους. Μέσα από τη διερεύνηση των ψυχολογικών τραυμάτων που έχουν σημειωθεί διαχρονικά στη συλλογική μνήμη και των τρόπων που επιστρατεύθηκαν για την αντιμετώπισή τους ξεκίνησε ένας ενδιαφέρων παραλληλισμός σε σχέση με την πρόσφατη συλλογική εμπειρία του Covid 19 και τις εγγραφές που αυτή έχει αφήσει.

Η κα Λ. Τελειώνη με την ομιλία της «Ο θάνατος στη ζωή» έφερε ένα θεωρητικό πλαίσιο για να μπορέσουμε να σκεφτούμε μια ιδέα δύσκολη να τη σκεφτεί κανείς. Όπως τόνισε και η ίδια ενέχει μια παραδοξότητα το να σκεφτόμαστε τον θάνατο όντας ζωντανοί, παρά το γεγονός ότι η ζωή και ο θάνατος είναι γεγονότα αλληλένδετα. Εξ ου και οι μηχανισμοί άρνησης και διάψευσης που κινητοποιούνται για να ανακουφίζομαστε από την ιδέα της φθαρτότητας. Έμφαση δόθηκε στην ανάγκη να διερευνήσουμε τις συνέπειες που αυτή η απόκρυψη έχει στη ψυχική ζωή και στην εργασία μας ως ομαδικοί αναλυτές.

Η εισήγηση της κας Κ. Μήλιου «Τέχνη και Καταστροφικότητα: Η τέχνη της ζωγραφικής ως μέσον έκφρασης της καταστροφικότητας και ως μέσον επούλωσης των τραυμάτων από την καταστροφικότητα» συνοδεύθηκε από πλούσιο και βοηθητικό οπτικό υλικό. Παρουσιάστηκε η αλληλένδετη φύση της Τέχνης της ζωγραφικής με την «επιθετική» ορμή του ανθρώπου και το πώς αυτό έχει φανεί και σε σύγχρονα κινήματα Τέχνης. Παράλληλα, το πώς η Τέχνη, και ειδικότερα η Τέχνη της ζωγραφικής, μπορεί να αποτελέσει ένα μέσον επούλωσης των ψυχικών τραυμάτων που δημιουργούνται από την καταστροφικότητα τόσο σε συλλογικό, σε ομαδικό όσο και σε ατομικό επίπεδο.

Η κα Α. Μάρκοβιτς στην ομιλία της «Διαχρονικές θεωρήσεις της Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες στις μεταπολεμικές κοινωνίες» έκανε μια ενδιαφέρουσα ιστορική σύνδεση μεταξύ της σύγχρονης κλινικής οντότητας της Διαταραχής Μετραυματικού Στρες με το πώς αυτή παρουσιάζεται μέσα από ιστορικές πηγές στις κοινωνίες της αρχαίας Μεσοποταμίας, της αρχαίας Σπάρτης, του Μεσαίωνα αλλά και του 20ου αιώνα. Παράλληλα, παρουσίασε στο ίδιο ιστορικό πλαίσιο, διάφορες πρακτικές αντιμετώπισης αυτής της διαταραχής, από την τελετή αφήγησης των Σπαρτιατών στρατιωτών μετά την επιστροφή τους από τη μάχη μέχρι το ξεκίνημα της ομαδικής ανάλυσης ως θεραπευτικής μεθόδου από τον S.H. Foulkes στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Northfield.

Τέλος, οι μικρές καθώς και η μεγάλη ομάδα εμπλούτισαν τον πολύπλευρο χαρακτήρα του συμποσίου, δίνοντας την ευκαιρία στους συμμετέχοντες να έρθουν σε επαφή βιωματικά με έννοιες της ομαδικοαναλυτικής σκέψης.

Το Συμπόσιο έληξε σε ένα κλίμα θετικής ανατροφοδότησης από τους συμμετέχοντες - αρκετοί εκ των οποίων είχαν συμμετάσχει και στα δύο προηγούμενα - και με ιδέες και προσμονή για το επόμενο.

Αναλυτικές πληροφορίες για τις εισηγήσεις, τους εισηγητές και το αναλυτικό πρόγραμμα του συμποσίου μπορεί να βρει κανείς στον σύνδεσμο: <https://www.dodoni-symposium.gr/>

Χριστίνα Μαμαλούδη

Ο ρόλος του Συντονιστή στην Αναλυτική Ομάδα

Σύνοψη

Στην παρούσα εργασία θα γίνει αναφορά στον συντονιστή και στον ρόλο του στην αναλυτική ομάδα. Αρχικά πρόκειται να αποσαφηνιστεί η επιλογή του όρου «συντονιστής» για τον ομαδικό αναλυτή και στη συνέχεια θα γίνει αναφορά στις δύο βασικές λειτουργίες του, αυτή της «δυναμικής διαχείρισης» και της «αναλυτικής του λειτουργίας». Τέλος θα περιγραφούν τα χαρακτηριστικά ενός αρκετά καλού συντονιστή και οι προκλήσεις, που ενέχει ο ρόλος του.

Ηγέτης ή Μαέστρος;

Σύμφωνα με τον Foulkes (1948) ο θεραπευτής είναι συνήθως στη θέση του ηγέτη, με την έννοια ότι ασκεί ενεργή επιρροή στην αναλυτική ομάδα, κατέχοντας εξαιρετική θέση μέσα σε αυτή. Ωστόσο οι λέξεις «ηγέτης» και «ηγεσία» δεν φαίνεται να ταίριαζαν στην περιγραφή του Foulkes, για τη λειτουργία του θεραπευτή, καθώς σκοπός του δεν είναι να λάβει τη θέση του αρχηγού, αλλά ουσιαστικά «να ακολουθήσει τις τάσεις της ίδιας της ομάδας» (Foulkes, 1975). Συνεπώς ο ίδιος αντικατέστησε τον όρο «ηγέτης» με αυτούς του «συντονιστή» ή «μαέστρου».

Ο συντονιστής, λοιπόν, λαμβάνοντας ως κατευθυντήρια γραμμή τη θεραπευτική του λειτουργία, έχει περισσότερο ή λιγότερο ενεργητική συμμετοχή στην ομάδα. Διαδραματίζει έναν πολύ συγκεκριμένο και σημαντικό ρόλο, καθώς σύμφωνα με τον David (2016) είναι εκείνος, που δημιουργεί τις αρχικές συνθήκες για την ύπαρξη της ομάδας, που θέτει και διαχειρίζεται το πλαίσιο, συστήνει τους βασικούς κανόνες και τα όρια της ομάδας και φυσικά παρεμβαίνει και ερμηνεύει προκειμένου να εγκαθιδρύσει και να προωθήσει την ομαδικο-αναλυτική κατάσταση. Λαμβάνοντας υπόψη τις λεκτικές και μη λεκτικές επικοινωνίες, που συμβαίνουν στην ομάδα, και συνδέοντας τη διαδικασία με το περιεχόμενο, δημιουργεί τις προϋποθέσεις, ώστε το ασυνείδητο υλικό να έρθει στο συνειδητό από κάθε μέλος και από την ομάδα στο σύνολό της.

Ο συντονιστής έχει αναλυτική λειτουργία, η οποία σχετίζεται άρρηκτα με τη στάση του. Πρόκειται να γίνει εκτενέστερη αναφορά παρακάτω. Έτσι, σύμφωνα με τον Foulkes (1990), είναι προτιμότερο, αντί να οδηγεί, να παρατηρεί την ομάδα, επιτρέποντας στο δικό του βίωμα να αποτελεί για τον ίδιο πλούσια πηγή πληροφοριών, τις οποίες στη συνέχεια θα αναστοχαστεί και θα αξιοποιήσει. Υπάρχει ένα κοινό έδαφος, η θεμελιώδης και στη συνέχεια η δυναμική μήτρα της ομάδας, όπου διαμορφώνονται και εξελίσσονται οι συνδέσεις και οι επικοινωνίες μεταξύ των μελών. Ο συντονιστής είναι μέλος της ομάδας -το πιο έμπειρο- ενσωματωμένος στη μήτρα της και αυτό αποτελεί τον πυρήνα του ομαδικοαναλυτικού πνεύματος. Συμμετέχει ταυτόχρονα σε αυτό που παρατηρεί (Barwick, Weegmann, 2018 σελ.52). Χρειάζεται βεβαίως να είναι έτοιμος να αναλάβει δράση, όταν χρειαστεί. Αυτή η διαδικασία οδήγησε τον Foulkes να μιλήσει για τον θεραπευτή, ως «μαέστρο» της ομάδας, έναν όρο που εμπνεύστηκε από τη μελέτη του Adorno για τη σχέση εξουσίας που διαμορφώνεται μεταξύ μαέστρου και ορχήστρας. Είναι εκείνος που, με τη στάση του, βοηθά να αναδυθούν και «να ακουστούν» οι ιδέες της ομάδας, όπως ένας μαέστρος βοηθά να ερμηνευτεί η μουσική από την ορχήστρα, ακόμα κι όταν αυτή τη μουσική δεν την έχει δημιουργήσει ο ίδιος.

Συνεπώς, καθώς αναφέρεται στον «συντονιστή της ομάδας» ο Foulkes, σύμφωνα με τον David (2016, σελ. 253), κάνει λόγο για έναν θεραπευτή που κινείται πάνω σε ένα συνεχές. Το συνεχές

αυτό εκτείνεται από μια ελάχιστη ή καθόλου παρεμβατική στάση στα δυναμικά της ομάδας, όπου προσφέρει χώρο για πρωτοβουλίες, έως μια ενεργητική στάση, όπου παρεμβαίνει, ερμηνεύει και αναλαμβάνει να οδηγήσει την ομάδα, όταν εκείνη αντιμετωπίζει κρίσεις, αδιέξοδα ή συγκρούσεις, καθώς και σε στιγμές που υπάρχει γνήσια ανάγκη για εξάρτηση.

Οι Βασικές Λειτουργίες του Συντονιστή στην Αναλυτική Ομάδα

Καθώς προσεγγίζει κανείς τις βασικές λειτουργίες του συντονιστή μέσα στην αναλυτική ομάδα, αναδύονται ζητήματα ηγεσίας και εξουσίας, για τα οποία έχουν κάνει λόγο διάφοροι θεωρητικοί. Ο ίδιος ο Foulkes θέλησε να σταθεί ενάντια σε κάθε μορφή εξουσιαστικής ηγεσίας και σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς, όπως οι Nitsun (2009) και Hutchinson (2009) το παραπάνω σχετίζεται με την προσωπική του ιστορία και τις πολιτικές του θέσεις (David, 2016, σελ. 250).

Η Hutchinson (2009), αναφερόμενη στο έργο του Foulkes, κάνει λόγο για δύο σαφώς καθορισμένες, εξίσου σημαντικές και αλληλοεξαρτώμενες θέσεις του συντονιστή της αναλυτικής ομάδας. Η πρώτη αφορά στη «Δυναμική Διαχείριση» της ομάδας, όπου εκείνος καθορίζει και διατηρεί το αναλυτικό πλαίσιο, τους κανόνες και τα όρια της ομάδας. Η δεύτερη αναφέρεται στην «Αναλυτική του Λειτουργία», όπου είναι ειδικός στην ανθρώπινη συμπεριφορά και στα ομαδικά δυναμικά, εμπεριέχει και μεταφράζει τις επικοινωνίες στην ομάδα και διαμορφώνει τη θεραπευτική της κουλτούρα.

Α) Η Δυναμική Διαχείριση της Ομάδας

Η «δυναμική διαχείριση» της ομάδας αποτελεί σημαντικό μέρος της λειτουργίας του συντονιστή και αναφέρεται στο έργο, που απαιτείται από εκείνον, προκειμένου να συσταθεί μια αναλυτική ομάδα, να εγκαθιδρυθεί και να επικοινωνηθεί στα μέλη το αναλυτικό πλαίσιο. Συνεπώς, αφορά στην επιλογή των μελών - βάσει της προσωπικότητας, των εμπειριών και των αναγκών τους - στον καθορισμό του μεγέθους της ομάδας, τον χρόνο και τον τόπο που θα συναντιέται, τον τρόπο που είναι τοποθετημένες οι καρέκλες σε κύκλο, την πληρωμή των συνεδριών, τη διαδικασία της ένταξης νέων μελών, τις έξω επικοινωνίες και το πώς αυτές θα έρθουν μέσα στην ομάδα. Ο συντονιστής χρειάζεται να παρακολουθεί συνεχώς και με προσοχή, όλες εκείνες τις λεπτομέρειες, που περιβάλλουν και οριοθετούν το ομαδικο-αναλυτικό πλαίσιο και διασφαλίζουν σταθερότητα και ασφάλεια στα μέλη (Nitsun, 1996).

Σύμφωνα με τους Behr και Hearst (2005, σελ. 42), «η ομαδική ανάλυση πραγματοποιείται μέσα σε ένα προσεκτικά διαμορφωμένο περιβάλλον, το οποίο αποτελεί τη φυσική αναπαράσταση της ομάδας ως όλον». Ο όρος «δυναμική διαχείριση» αναφέρεται στις δραστηριότητες, που χρειάζεται να κάνει ο συντονιστής, για να δημιουργήσει και να διατηρήσει αυτό το περιβάλλον, τόσο κατά την αρχική φάση όσο και σε όλη τη διάρκεια ζωής της αναλυτικής ομάδας. Η δυναμική διαχείριση περιλαμβάνει πρακτικές, οι οποίες ωστόσο ενέχουν δυναμική σημασία και ενσωματώνονται στο υλικό της αναλυτικής διαδικασίας. Πρόκειται ουσιαστικά για τη διασφάλιση ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος - ενός «holding environment» με την έννοια που το διατύπωσε ο Winnicott - κατάλληλου για να λάβει χώρα η θεραπεία. Ιδιαίτερως στην πρώτη φάση της δημιουργίας της αναλυτικής ομάδας η λειτουργία του συντονιστή προσομοιάζει με εκείνη της μητέρας, που στην πρώτη φάση της ζωής του βρέφους, χρειάζεται να δημιουργήσει ένα ασφαλές περιβάλλον, κατάλληλο για την ανάπτυξη του βρέφους και της μεταξύ τους σχέσης (Nitsun, 1989, σελ. 253-254).

Για παράδειγμα το δωμάτιο, που λαμβάνει χώρα η αναλυτική ομάδα, μπορεί να θεωρηθεί ως η προέκταση του σώματος του ομαδικού αναλυτή, το οποίο γίνεται αποδεκτό όσο παραμένει σταθερό, αλλά δημιουργείται άγχος, όταν συμβαίνει μια αλλαγή (Behr και Hearst, 2005, σελ. 44). Η ασάφεια ή η έλλειψη των παραπάνω μπορεί να αναδείξει φαινόμενα “anti-group”, την καταστροφική δηλαδή πτυχή που ενέχουν οι ομάδες και απειλούν την ακεραιότητα και την ανάπτυξή τους. Είναι ένα σύνολο συνειδητών και ασυνειδητών στάσεων και παρορμήσεων, που εκδηλώνονται με διαφορετικούς τρόπους σε κάθε ομάδα. Η επιτυχής διαχείριση των φαινομένων anti-group μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική εξέλιξη της ομάδας και σε απελευθέρωση της δημιουργικότητάς της (Nitsun, 1996, σελ. 236).

Η ευθύνη για τη δυναμική διαχείριση εκ μέρους του συντονιστή ξεκινά πριν από την πρώτη συνάντηση της ομάδας, όταν εκείνος δουλεύει πάνω στην ιδέα της έναρξής της και συνεχίζεται σε όλο το διάστημα των συναντήσεών της. Είναι πολλή σημαντική η πρώτη φάση της δημιουργίας της ομάδας, διότι ο συντονιστής χρειάζεται να σκεφτεί και να ενεργήσει σε πολλά επίπεδα, ωστόσο η δυναμική διαχείριση αποτελεί έργο συνεχές και η ανάγκη της αναδύεται ξανά και ξανά, καθώς η αναλυτική ομάδα συνεχώς αλλάζει και εξελίσσεται. Νέα δυναμικά έρχονται στην επιφάνεια. Παλαιότερα μέλη αποχωρούν, νέα μέλη εισέρχονται - βραδέως εναλλασσόμενα - και τα δυναμικά επαναφέρουν την ανάγκη για διαπραγμάτευση θεμάτων εξουσίας και ορίων. Ο συντονιστής βρίσκεται εκεί και μέσα από το ρόλο του ως δυναμικός διαχειριστής, είναι υπεύθυνος να επαναφέρει, όπου χρειάζεται, την ασφάλεια στο πλαίσιο, ώστε να επεξεργαστεί η ομάδα τέτοιου είδους ζητήματα με αναλυτικό τρόπο (Nitsun, 2009, σελ. 330).

Όπως διατυπώνουν οι Behr και Hearst (2005, σελ. 43), *«ενώ την ευθύνη για τη δημιουργία και διατήρηση της ρύθμισης φέρει αποκλειστικά ο συντονιστής, η αναλυτική εργασία μοιράζεται με την υπόλοιπη ομάδα.»* Ο συντονιστής, σύμφωνα με τους παραπάνω συγγραφείς, δεν διαπραγματεύεται τα όρια της ομάδας. Βέβαια, τέτοιου είδους ζητήματα συχνά συζητιούνται στις ομάδες και είναι απαραίτητο να μην παραμένουν στο επίπεδο της ημερήσιας διάταξης, αλλά να γίνονται αντικείμενο αναλυτικής επεξεργασίας από όλη την ομάδα, συμπεριλαμβανομένου του συντονιστή. Η διατήρηση του σταθερού αναλυτικού πλαισίου από τον ομαδικό αναλυτή έχει κατά βάση σημαντική θεραπευτική λειτουργία, καθώς γίνεται εύφορο έδαφος για μεταβιβάσεις, ιδιαίτερα χρήσιμες για επεξεργασία. Σύμφωνα με τους Behr και Hearst (2005, σελ. 43), όταν ο συντονιστής διατηρεί σταθερό το πλαίσιο, αναδύονται ζητήματα πατρικής εξουσίας ή μητρικής φροντίδας, συνήθως εξαιρετικά καλοδεχόμενα προς επεξεργασία από κάποιο μέλος ή την ομάδα στο σύνολό της.

Η παραπάνω διαδικασία αφορά στη διασφάλιση και δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο βασικών λειτουργιών του συντονιστή, της «δυναμικής διαχείρισης» και της «αναλυτικής/θεραπευτικής του λειτουργίας». Η πρώτη είναι αποκλειστικά στη δική του ευθύνη, ενώ με τη δεύτερη, για την οποία θα γίνει εκτενής λόγος παρακάτω, ο συντονιστής στοχεύει να δημιουργήσει το έδαφος, επιτρέποντας στην ομάδα να εργαστεί αναλυτικά για θεραπευτικό σκοπό.

B) Η Αναλυτική/θεραπευτική Λειτουργία του Συντονιστή

Κύριο μέλημα του συντονιστή της αναλυτικής ομάδας, σύμφωνα με τον Foulkes (1948, σελ.134) είναι να καθιερώσει και να διατηρήσει την αναλυτική κατάσταση της ομάδας. Για τον σκοπό αυτό χρειάζεται *«να απογαλακτίσει την ομάδα από την καθοδήγηση»* και, όπως αναφέρει ο

Nitsun, (2009, σελ.327), όταν η ομάδα εδραιωθεί, να παραιτηθεί από τον ηγετικό του ρόλο, παραμένοντας στο παρασκήνιο και αφήνοντας την ομάδα να λάβει πρωτοβουλίες. Σύμφωνα με τον Foulkes (1948, σελ 139) ο συντονιστής είναι «ο πρώτος υπηρέτης της ομάδας».

Διατηρώντας αυτή τη στάση, η ομάδα ανεξαρτητοποιείται, ωριμάζει και εμπεριέχει ό,τι έρχεται ως κοινό ενδιαφέρον. Αναπτύσσει αυθορμητισμό στις καταστάσεις που προκύπτουν. Τα μέλη συμβάλλουν, μέσω της ελευθέρως ρέουσας συζήτησης, με τις δικές τους συνεισφορές, αναδύονται η προσαρμοστικότητα και η εναισθησία και το λανθάνον δυναμικό μετατρέπεται σε ζωντανή διαδικασία (Foulkes, 1948). Αναπτύσσεται η δυναμική μήτρα της ομάδας.

Η παραπάνω διαδικασία επιτρέπει στα μέλη, μέσω της μεταβίβασης, να προβάλλουν στον θεραπευτή υπερεγωτικά κομμάτια του εαυτού τους. Έρχονται αντιμέτωπα με τις εσωτερικευμένες γονεϊκές φιγούρες, έχοντας την ευκαιρία να βιώσουν διορθωτικά τη σχέση τους με την εξουσία. Για τον σκοπό αυτό ο συντονιστής, δεν πρέπει να εκθέτει υπερβολικά προσωπικές πληροφορίες. Η ομάδα χρειάζεται να μπορεί να κάνει προβολές πάνω του και αυτό προσδίδει στον ρόλο του σημαντική θεραπευτική αξία, ακριβώς όπως ένας αναλυόμενος κάνει προβολές στον αναλυτή του. Έρχεται η ώρα που η ομάδα, ούσα πιο ώριμη, τοποθετεί τον συντονιστή σε μια πιο πραγματική διάσταση και αυτό σηματοδοτεί μια σημαντική μετακίνηση του υπερεγώ (Foulkes, 1948).

Ο συντονιστής δημιουργεί και χρησιμοποιεί την ομάδα ως όργανο για τη θεραπεία, καθώς εδραιώνει την ομαδικο-αναλυτική κατάσταση, παρατηρεί και ερμηνεύει το περιεχόμενο των επικοινωνιών, τη συμπεριφορά και τις διαπροσωπικές σχέσεις. Τον ενδιαφέρει κυρίως το εδώ και τώρα της ομάδας, ωστόσο ο ερμηνευτικός του ρόλος αφορά, τόσο την παρούσα πραγματικότητα των μελών και της ομάδας ως όλον, όσο και την εσωτερικευμένη ιστορία, που προκύπτει από προηγούμενες εμπειρίες (Foulkes, 1948, σελ. 134). Ο συντονιστής ερμηνεύει αυτό που κατανοεί μέσα σε μια δυναμική σχέσεων που εμφανίζονται μεταξύ των μελών, συμπεριλαμβανομένου του εαυτού του (David, 2018, σελ. 205).

Ο Foulkes (1990) αναφέρει, ότι ο ερμηνευτικός ρόλος του ομαδικού αναλυτή, διαφέρει από αυτόν του ψυχοθεραπευτή σε ατομικό πλαίσιο. Ο δεύτερος χρειάζεται να αναλάβει εξ ολοκλήρου τη συνεισφορά στις ερμηνείες, ενώ ο ομαδικός αναλυτής χρειάζεται να οδηγήσει την ομάδα σε έναν τόπο, όπου η ίδια θα μπορεί να ερμηνεύει. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει, όπως προαναφέρθηκε, ότι κατευθύνει την ομάδα εκεί που ο ίδιος επιθυμεί, αλλά περισσότερο παρατηρεί - κάθε μεμονωμένο μέλος, τις επιδράσεις που έχουν όσα λέγονται, καθώς και την ομάδα ως όλον - και κρατά έναν ρόλο στο παρασκήνιο, όντας σε ετοιμότητα να αναδείξει τις συνεισφορές των ίδιων των μελών προς αυτή την κατεύθυνση.

Ένα καίριο σημείο για τη θεραπευτική αλλαγή σχετίζεται με τη ανάλυση των αντιστάσεων και των αμυνών. Έτσι, σύμφωνα με τον Foulkes (1990, σελ. 216), ο συντονιστής χρειάζεται να είναι πιο ενεργός στη διαλεύκανση και την ερμηνεία του ασυνείδητου περιεχομένου, συμπεριλαμβανομένων των αμυνών και μεταβιβάσεων. Αναφορικά με τις αντιμεταβιβάσεις σε σχέση με το άτομο ή την ομάδα ως όλον, τα συναισθήματα, οι σκέψεις και οι φαντασιώσεις του ομαδικού αναλυτή αποτελούν πολύτιμο οδηγό για τη θεραπευτική του επεξεργασία, την αναλυτική του σκέψη και τις παρεμβάσεις του.

Σύμφωνα με τον Foulkes (1948) ο συντονιστής παραμένει πάντα ο σκηνοθέτης της ομάδας. Ακόμα κι όταν μένει σιωπηλός, η σκέψη του και η ενασχόλησή του με την ομάδα είναι ενεργοποιημένες. Παρακολουθεί τα επόμενα βήματα της ομάδας και δεν πρέπει ποτέ να βυθιστεί πλήρως σε αυτή. Αντιθέτως, χρειάζεται να μπορεί να αξιολογεί πότε πρέπει να σταθεί μέσα ή έξω από την ομάδα, πότε πρέπει να μείνει στο παρασκήνιο, αφήνοντας την ομάδα να κάνει τη δουλειά της και πότε εκείνη τον χρειάζεται να αναλάβει δράση, βγαίνοντας ο ίδιος στη σκηνή. Εργάζεται μέσω και μαζί με την ομάδα, συμπεριλαμβάνοντας τη δική του συμμετοχή στις δυναμικές διαδικασίες της (Foulkes, 1990, σελ. 215). Στέκεται στην υπηρεσία της, την αφήνει να αναπτυχθεί, χωρίς να την ενοχλεί με τις παρεμβάσεις του. Βρίσκεται ωστόσο πάντα εκεί, όταν τον χρειάζεται κάποιο μέλος, που επιδιώκει να κάνει μια θεραπευτική αλλαγή. Υποστηρίζει, δεν κατευθύνει ούτε υποκινεί τις αλλαγές (Foulkes, 1948).

Η προσωπικότητα του Ομαδικού Αναλυτή

Ο Cortesao μελετώντας εκτενώς το θέμα και διαφωνώντας σε σημεία με τον Foulkes, πρόβαλλε, ότι ο συντονιστής ασκεί καθοριστικά επιρροή, όταν συναντά τη μήτρα της ομάδας, με την προσωπικότητα, την προσωπική του θεραπεία, την εκπαίδευση και την εποπτεία του. Εισηγήθηκε την έννοια του μοτίβου - «rattern» - το οποίο είναι μοναδικό, σχετίζεται με τα παραπάνω και μεταφέρεται από κάθε συντονιστή στην ομάδα του (David, 2016, σελ. 256).

Συνεπώς, ένας «αρκετά καλός» συντονιστής χρειάζεται να διαθέτει κάποια χαρακτηριστικά στην προσωπικότητά του, όπως εναισθησία, δημιουργικότητα και ενσυναίσθηση, να έχει βαθιά γνώση της ψυχαναλυτικής και ομαδικο-αναλυτικής θεωρίας και να είναι εξοικειωμένος με τα ομαδικά δυναμικά, μέσα από τη συμμετοχή του σε θεραπευτικές ομάδες ως μέλος και ως συντονιστής. Η συνεχιζόμενη εποπτεία είναι εξίσου απαραίτητη για το σκοπό αυτό (David 2018).

Τα παραπάνω καθιστούν σαφές πόσο πολύπλοκος μπορεί να γίνει ο συντονισμός μιας αναλυτικής ομάδας, ιδιαίτερα για έναν νέο ομαδικό αναλυτή, όταν εκτίθεται στα μάτια των ασθενών του και στις μεταβιβάσεις τους. Ο Foulkes (1990) δίνει έμφαση κυρίως στο γνήσιο ενδιαφέρον και στη φρέσκια ματιά με την οποία χρειάζεται να προσεγγίζει ο αναλυτής κάθε ξεχωριστή συνεδρία της ομάδας.

Επίλογος

Συνοψίζοντας ο ρόλος του «συντονιστή» για τον θεραπευτή της αναλυτικής ομάδας εμπεριέχει όλες εκείνες τις λειτουργίες τις οποίες ο ίδιος χρειάζεται να επιτελέσει. Είναι εκείνος, που με τη δυναμική διαχείριση, δημιουργεί και φροντίζει διαχρονικά για το ασφαλές πλαίσιο, μέσα στο οποίο η αναλυτική ομάδα μπορεί να εργαστεί απερίσπαστη. Ο συντονιστής κινείται πάνω σε ένα συνεχές. Σε όποιο σημείο του κι αν επιλέξει να σταθεί ποτέ δεν παραμένει ανενεργός στην σκέψη του – όσο σιωπηλή στάση κι αν κρατά – και ποτέ δεν εμποδίζει την ομάδα να λάβει πρωτοβουλίες - όσες παρεμβάσεις και ερμηνείες κι αν επιλέξει να κάνει. Η πολυπλοκότητα του ρόλου του είναι εμφανής, γι' αυτό και η άρτια εκπαίδευση σε ψυχαναλυτικές και ομαδικο-αναλυτικές έννοιες σε συνδυασμό με την προσωπική του θεραπεία σε αναλυτική ομάδα και τη συνεχιζόμενη εποπτεία, αποτελούν απαραίτητα στοιχεία για τη διασφάλιση της δουλειάς του και την αποφυγή της δικής του εξουθένωσης.

Βιβλιογραφία

- Barwick, N., Weegmann, M.** (2018). *Group Therapy. A Group-Analytic Approach*. London and New York: Routledge.
- Behr, H., Hearst, L.** (2005). *Group-Analytic Psychotherapy. A Meeting of Minds*. London: Whurr Publishers.
- David, M.** (2016). *The Group Analyst's Role when Facing the Group*. *Group Analysis* Vol. 49(3): 249-264.
- David, M** (2018). *How to be a 'good enough' group analyst*. *Group Analysis* Vol. 52(2): 204-217.
- Foulkes, S.H. (1948)**. *Introduction to Group-Analytic Psychotherapy*. London: Karnac books.
- Foulkes, S.H. (1975)**. *Group Analytic Psychotherapy—Method and Principals*. London: Karnac books.
- Foulkes, S.H.** (1990). *Selected papers. Psychoanalysis and group analysis*. London: Karnac books.
- Group Analytic Concepts: Dynamic Administration. *Vol 48(3) suppl, 2015*.
- Hutchinson, S.** (2009) *Foulkesian Authority: Another View. Response to Lecture by Morris Nitsun, Group Analysis* 42(4): 354–360.
- Maratos, J.,** (2015). *Foundations of group analysis for the twenty-first century*. London: Karnac.
- Nitsun, M.** (1989). *Early Development: Linking the Individual and the Group*. *Group Analysis* Vol.22(3): 249–261.
- Nitsun, M.** (1996). *The Anti-Group: Destructive Forces in the Group and their Therapeutic Potential*. Στο
- Nitsun, M.** (2009). *Authority and Revolt: The Challenges of Group Leadership*. *Group Analysis*. Vol 42(4): 325-348.

Ζωή Άννα Μαρμαρά

Εργασία 1^{ου} έτους, Εκπαίδευση στην Ομαδική Αναλυτική Ψυχοθεραπεία IOAF, Απρίλιος 2022

Στα χρόνια της πανώλης Η επιδημία που άλλαξε το ρου της ιστορίας*

Η πανώλης, η γνωστή σε όλους μας πανούκλα, είναι μία οξεία λοιμώδης νόσος, παλαιότερα, εξαιρετικά θανατηφόρα. Η ονομασία *πανώλης* (παν + όλλυμι ή ολλύω=καταστρέφω, φονεύω, εξαφανίζω) σημαίνει αυτή που καταστρέφει τα πάντα και για το λόγο αυτό η ίδια λέξη συχνά χρησιμοποιείται και για άλλες επιδημικές νόσους, που έχουν κοινό χαρακτηριστικό την πρόκληση μεγάλου αριθμού θανάτων. Πρόκειται για μια επιδημική νόσο, που κατά περιόδους συντάραξε την ανθρωπότητα με ολέθρια αποτελέσματα, αλλά εξακολουθεί και σήμερα συχνά να απασχολεί με διάφορους τρόπους και λόγους την καθημερινή μας ζωή¹. Το θέμα είναι εκτενέστατο, πολύπλοκο και μακάβριο, με το οποίο εύλογα θα ασχοληθούμε επιλεκτικά.

Η πανώλης είναι ένα λοιμώδες νόσημα που συγκυριακά μπορεί να προκαλέσει επιδημία στον άνθρωπο, και όπως προαναφέρθηκε είναι ταυτισμένη στον ανθρώπινο νου με την ολική καταστροφή². Το κύριο αίτιο είναι ο πανωλικός βάκιλος ή *Yersinia pestis*³, που μολύνει τα τρωκτικά και αναπτύσσεται στο αίμα τους. Η νόσος μεταδίδεται με ξενιστές ψύλλους. Ο βάκιλος εισερχόμενος στον ανθρώπινο οργανισμό προκαλεί μια σειρά σοβαρών διαταραχών στον ανθρώπινο οργανισμό, με σημαντικότερη την ιστική υποξία. Η μειωμένη ιστική απόδοση οξυγόνου δημιουργεί υψηλό

*Καταρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω την οργανωτική και επιστημονική επιτροπή και ιδιαίτερα τους φίλους κ. Φώτη Γιωτάκη, Ψυχίατρο, Ψυχαναλυτή Ομάδος, PhD και την κ. Αριάδνη Γκάρτζιου, ομότιμη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωάννινων, για την τιμή να με καλέσουν να μιλήσω στο Συνέδριο: *Ανθρώπινη Ομάδα και Καταστροφές: Συνειδητές και Ασυνείδητες Διεργασίες*, που έλαβε χώρα στη Δωδώνη, κατά το χρονικό διάστημα 31/8-1/9/2024.

¹ Το καλοκαίρι του 2024 πολλές κτηνοτροφικές μονάδες προσβλήθηκαν από την πανώλη των αιγοπροβάτων. Το θέμα υπήρξε εξαιρετικά σοβαρό και απασχόλησε ένα μεγάλο μέρος όχι μόνο των κτηνοτρόφων, αλλά και άλλων παραγωγικών τάξεων και των απλών ανθρώπων, αφού υπήρξε φόβος για τη διασπορά της νόσου. Προκλήθηκε μεγάλη αναστάτωση στην παραγωγή και διακίνηση γάλακτος και γαλακτοκομικών προϊόντων, κρέατος κ.α. με επακόλουθο τις μεγάλες οικονομικές συνέπειες. Η ασθένεια βέβαια δεν έχει άμεσες επιπτώσεις στον άνθρωπο, αλλά καθώς τα κτηνοτροφικά προϊόντα αποτελούν μέρος της διατροφής μας η εξάπλωση της ασθένειας θα μπορούσε, εκτός της οικονομικής δυσπραγίας, να συμβάλει και στον ανθρώπινο υποσιτισμό.

² Παλαιότερα το άκουσμα της λέξης πανούκλα προκαλούσε τρόμο και απελπισία, καθώς ήταν συνδυασμένο με τον επερχόμενο και αναπόφευκτο θάνατο.

³ Πήρε το όνομα αυτό από τον γιατρό Alexander Yersin, που ανακάλυψε τον βάκιλο της πανώλης. Σήμερα η νόσος είναι εξαιρετικά σπάνια, καθώς υπάρχει κατάλληλη φαρμακευτική αγωγή για την αντιμετώπισή της, αλλά και γιατί έχει αλλάξει κατά πολύ ο τρόπος διαβίωσης των ανθρώπων, μακριά από μολυσμένους ψύλλους και αρουραίους και γενικότερα μακριά από ανθυγιεινά περιβάλλοντα.

πυρετό, και μεταξύ πολλών άλλων συμπτωμάτων προκαλεί διόγκωση λεμφαδένων, ταχυκαρδία και κυάνωση, που προσδίδει στο σώμα πορφυρή σχεδόν μελανή χροιά. Για τον λόγο αυτό η επιδημία της πανώλης είναι επίσης γνωστή και ως **Μαύρος θάνατος**. Η ασθένεια εμφανίζεται σε τρεις μορφές: τη βουβωνική (έντονη αιμορραγική λεμφαδενίτιδα), την πνευμονική, που είναι ιδιαίτερα μολυσματική μορφή και την σηψαιμική.

Η πανδημία πανώλης που έπληξε την βυζαντινή αυτοκρατορία την εποχή του Ιουστινιανού και συγκεκριμένα το 541/2, θεωρείται η πρώτη τεκμηριωμένη πανδημία βουβωνικής πανώλης, με υψηλότετη θνητότητα, ενώ άγνωστοι παραμένουν οι παράγοντες εξάπλωσής της⁴. Ο ιστορικός Προκόπιος στο βιβλίο του *Υπέρ των πολέμων*⁵, περιγράφει με χαρακτηριστικές λεπτομέρειες, όχι μόνο τα συμπτώματα της νόσου, αλλά και την τραγική κατάσταση που επικρατούσε στην Κωνσταντινούπολη την συγκεκριμένη περίοδο.

Σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής η νόσος αποτελούσε τιμωρία για τους ασεβείς και ήταν θεόσταλη.

- «...Ἦρξατο μὲν ἐξ Αἰγυπτίων οἱ ὄκηται ἐν Πηλουσίῳ...»
- μια πόλη ανατολικά του σημερινού Πόρτ Σαϊντ) και από εκεί, πολύ σύντομα, προσέβαλε όλον το γνωστό τότε κόσμο «...πᾶσαν γῆν ἐπνεμηθήσης...», «...ἀλλὰ περιεβάλλετο μὲν τὴν γῆν ζῆμψασαν...», «...πᾶσαν δὲ τὴν οἰκουμένην διέδραμε...».
- Η αφρόσια έπληξε αδιακρίτως τους πάντες «...βίους δὲ ἀνθρώπων ἅπαντας ἐβλάψε...», αφανίζοντας ολόκληρες πόλεις «...πόλεις ἐπὶ τοσοῦτον κατεσθῆθησαν ὅσοι καὶ τοῦ παντίπασι κενὰς οἰκητῶρων γενέσθαι...», «...κενάι τῶν οἰκητῶρων ἐγένοντο...» χωρίς να μπορέσει κανένας να δώσει κάποια εξήγηση για τη μεγάλη γεωγραφική της εξάπλωση «...τοῦτω μὲντοι τῷ κακῷ πρόφασιν τινα ἢ λόγῳ εἰπεῖν ἢ διανοίᾳ λογίσασθαι μηχανὴ τις σὺδεμία ἐστὶ...».

Ενδιαφέρον αποτελεί επίσης το γεγονός ότι η πανδημία αυτή αρχικά συνδυάστηκε με κάποια παράξενα φυσικά συμβάντα και ακραία καιρικά φαινόμενα που παρατηρήθηκαν την ίδια περίοδο στο χώρο της Μεσογείου και αποδόθηκαν επίσης σε θεϊκή τιμωρία. Τα παράξενα φυσικά συμβάντα, σύμφωνα με τους μελετητές και τις γραπτές πηγές της εποχής, οφείλονταν σε εκρήξεις ηφαιστειών⁶,

⁴ Με το θέμα έχουν κατά καιρούς ασχοληθεί πολλοί επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων. Από την πλούσια βιβλιογραφία περιοριζόμαστε να αναφέρουμε εδώ μερικά μόνο συγγράμματα που φωτίζουν το σοβαρό αυτό επιδημικό γεγονός, βλ. P. SARRIS, *The Justinianic plague: Origins and effects. Continuity Change* 2002, 17:169-182 The plague of Justinian (AD 542), D. Stathakopoulos, *The Justinianic Plague Revisited*. January 2000; *Byzantine and Modern Greek Studies* 24(1):255-276 .και N. Σταυρακάκης, «Ο λοιμός του Ιουστινιανού (542 μ.Χ.)». *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 38,5 (2021): 667-674. Fr. P. Retief, και L. Cilliers, «The epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages», *Acta Theologica Supplementorum* 7 (2010): 122-123. K. Τσιάμης, «Ιστορική και επιδημιολογική προσέγγιση της πανώλης κατά τους Βυζαντινούς χρόνους (330-1453 μ.Χ.)», Τμήμα Ιατρικής ΕΚΠΑ, 2010, 318-319. Α. Μαράς, Ο λοιμός του Ιουστινιανού και οι αναλογίες του με τον COVID-19, *Ανάλεκτα Ανθρωπιστικών Επιστημών*, τομ.1(30),2022, 25κ.ε.

⁵ Προκόπιος, *Υπέρ των Πολέμων*, II, §2,22,6, LCL. Εκτός από τον Προκόπιο (500-570) και άλλοι συγγραφείς όπως ο Ευάγριος Σχολαστικός (536/7-600) αναφέρονται στον ίδιο λοιμό της πανώλης βλ. Ευάγριος Σχολαστικός, *Εκκλησιαστική ιστορία*, 4,29, PG 86B, 2752C- 2753A.

⁶ Πρόκειται για κάποια φαινόμενα που έχουν απασχολήσει εκτενώς τους μελετητές. Χαρακτηρίζεται ως «ξηρή» ομίχλη που προήλθε από κάποια ηφαιστειακή έκρηξη, η οποία εκτόξευσε τεράστιες ποσότητες αερίων και στάχτης, με αποτέλεσμα

σεισμούς και μείωση της έντασης και διάρκειας της ηλιακής ακτινοβολίας⁷. Αναφέρεται επίσης το βαρύ πέπλο σκόνης που αιωρείτο καθημερινά και για μεγάλη περίοδο στην ατμόσφαιρα (ηφαιστειακή στάχτη;) καθώς και άλλα ακραία καιρικά φαινόμενα, όπως χιόνι τους καλοκαιρινούς μήνες, μεγάλη ανομβρία κ.ά. Οι συνέπειες της κατάστασης αυτής υπήρξαν καταστροφικές για την αγροτική παραγωγή, με μείωση των παραγόμενων αγαθών και αποτέλεσμα τον λιμό και τη σιτοδεία. Παράλληλα θεωρήθηκαν ότι συνετέλεσαν τα μάλα στην εμφάνιση της επιδημίας.

Τα γεγονότα αυτά προηγήθηκαν, σύμφωνα πάντα με τον Προκόπιο, μια πενταετία πριν την εμφάνιση της νόσου και θεωρήθηκαν, όπως προαναφέραμε, ως προδιαθεσιακοί παράγοντες εμφάνισης και εξάπλωσής της. Η νόσος έκανε την εμφάνιση της αρχικά στην Αλεξάνδρεια (Πηλουσίον), το φθινόπωρο του 541. Το 542 και κατά τη διάρκεια του 3^{ου} έτους του βυζαντινοπερσικού πολέμου η επιδημία εξαπλώθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Ο ιστορικός Προκόπιος, αυτόπτης μάρτυρας της επιδημίας, μας έχει παραδώσει αναλυτικές λεπτομέρειες της συμπτωματολογίας και της εξέλιξης της νόσου, αλλά και εξαιρετικές περιγραφές της κατάστασης που επικρατούσε στην Κωνσταντινούπολη. Ο ίδιος αναφέρει ότι η νόσος έπληξε αδιακρίτως τους πάντες, αφανίζοντας ολόκληρες πόλεις, χωρίς να μπορεί να δώσει κάποιος εξηγήσεις.

Σύμφωνα πάντα με τον Προκόπιο, αλλά και άλλους σπουδαίους συγγραφείς, όπως ο Ιωάννης Εφέσου, και ο Ευάγγριος εκκλησιαστικός συγγραφέας της ίδιας εποχής, οι θάνατοι κυμαίνονταν ημερησίως από 5.000 έως και 10.000 και θεωρείται ότι ελάττωσαν τον πληθυσμό της πρωτεύουσας κατά 50%. Το αυξημένο ποσοστό θνητότητας αναμφίβολα οφείλετο στην άγνοια των συμπτωμάτων της νόσου και της θεραπείας της, καθώς και στη μεγάλη πληθυσμιακή συγκέντρωση στην πρωτεύουσα της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Καθώς οι άνθρωποι πέθαιναν καθημερινά η διαδικασία της κλασσικής παραδοσιακής τελετουργίας της ταφής εγκαταλείφτηκε⁸. Σύντομα όλα τα νεκροταφεία είχαν γεμίσει, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν νέοι χώροι ομαδικών ταφών περιμετρικά της πόλης.

Όταν και αυτοί καλύφθηκαν άρχισαν να τοποθετούν τα πτώματα σε βάρκες τις οποίες άφηναν να παρασύρονται από τα θαλάσσια ρεύματα ή απλά τα πέταγαν στη θάλασσα. Σε άλλες περιπτώσεις οι νεκροί στοιβάζονταν σε πύργους, κυρίως στην περιοχή του Γαλατά, από όπου εντονότατη δυσσομία απλώνονταν στην πόλη.

Η πανώλης του 542 αποτελεί μια επαρκώς τεκμηριωμένη επιδημία, που οι ερευνητές χαρακτηρίζουν ως πανδημία, η οποία δια μέσου των εμπορικών οδών και της μετακίνησης των στρατευμάτων έπληξε ολόκληρη τη βυζαντινή αυτοκρατορία, καθώς και την αυτοκρατορία των Σασσανιδών στην περιοχή της Περσίας, αλλά και το μεγαλύτερο μέρος της Μεσογείου.

να υπάρχει μείωση του ηλιακού φωτός, γεγονός που δημιούργησε πολλά και μεγάλα κλιματολογικά προβλήματα (κρύο, ανομβρία κ.α.). Γενικότερα βλ. R.B. Stothers, "Mystery cloud of AD 536, *Nature* 307 (1984) 344κ.ε. Επίσης βλ. J.Koder, *Climatic Change in 5th and 6th century? Στο The Sixth century, End or Beginning?* Brisbane 1996, 270-285.

⁷ Το σπάνιο αυτό φαινόμενο σύμφωνα με τον ιστορικό Προκόπιο είχε διάρκεια 18 μηνών.

⁸ Γενικότερα βλ. Κ. Τσιάμης, *Ιστορική και επιδημιολογική προσέγγιση της πανώλης, κατά τους Βυζαντινούς χρόνους (330-1453 μ.Χ)*, Αθήνα, 2010, Διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Ιατρική σχολή.

Η επιδημία άλλαξε ριζικά την κοινωνική δομή ολόκληρης της βυζαντινής αυτοκρατορίας, και είχε μεγάλες δημογραφικές συνέπειες. Όσοι επέζησαν, μεταξύ αυτών και ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός, ο οποίος προσβλήθηκε αλλά επέζησε, είχαν να αντιμετωπίσουν επίσης μια περίοδο λιμού, αλλά και μεγάλου πληθωρισμού. Ο λιμός προέκυψε από την μείωση της αγροτικής παραγωγής, καθώς λόγω θανάτων οι αγροτικές δραστηριότητες γενικότερα εγκαταλείφθηκαν με συνακόλουθο την έλλειψη αγαθών⁹. Ο βυζαντινός στρατός αποδυναμώθηκε και αναγκάστηκε να επανδρωθεί με μισθοφόρους. Παράλληλα οι εγκαταλελειμμένες και έρημες από κατοίκους εκτάσεις καλύφθηκαν με νέους πληθυσμούς,(π.χ. Σλάβους), αλλάζοντας κατά πολύ τον δημογραφικό χάρτη της αυτοκρατορίας.

Η πανώλη και γενικότερα οι **πανδημίες** δεν είναι γνωστές μόνον την εποχή του Ιουστινιανού, αλλά και από την αρχαιότητα με σημαντικότερη τον περίφημο **λοιμό των Αθηνών** του 430 π.Χ., εποχή κατά την οποία η πόλη πολιορκείται από τους Σπαρτιάτες.

Η μνημειώδης σύνθεση του «Λοιμός σε αρχαία πόλη» αποτελεί μια δραματική απεικόνιση της βουβωνικής πανώλης, στα χρόνια της κλασικής αρχαιότητας, όταν η πόλη-κράτος των Αθηνών πολιορκούνταν από τους Σπαρτιάτες (430 π.Χ.).

Ιστορικά, ο λοιμός¹⁰ της Αθήνας, κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, συχνά θεωρείται πως ήταν ένα ξέσπασμα βουβωνικής πανώλης σε μια από τις πολλές μορφές της, αλλά διάφορες επανεκτιμήσεις των επιδημιολογικών συμπτωμάτων, οδήγησαν τους ειδικούς να θεωρήσουν πιθανές και άλλες ασθένειες, όπως ο τύφος, η ανεμοβλογιά, η ιλαρά, ιός του Έμπολα, ενώ σύμφωνα με μία άλλη άποψη επρόκειτο για ένα σύνδρομο τοξικού σοκ.

⁹Έχει υποστηριχθεί ότι αποτέλεσμα του θανατηφόρου λοιμού του Ιουστινιανού και των οικονομικών συνεπειών του ήταν και η επέκταση του Ισλάμ σε βάρος της βυζαντινής και της Περσικής αυτοκρατορίας, καθώς και η κυρίαρχη θέση των Φράγκων στη Δ. Ευρώπη, βλ. Fr. P. Retief, και L. Cilliers, «The epidemic of Justinian (AD 542): a prelude to the Middle Ages». *Acta Theologica Supplementorum* 7 (2010): 126.

¹⁰ Είναι επίσης γνωστός και ως σύνδρομο του Θουκυδίδη.

Και στην περίπτωση αυτή ο ιστορικός Θουκυδίδης¹¹ μας παρέδωσε εξαιρετικές περιγραφές όχι μόνον των συμπτωμάτων της νόσου, (από την οποία προσβλήθηκε αλλά επέζησε) αλλά και των οδυνηρών αποτελεσμάτων της, που συνετέλεσαν στην ήττα και ξεκλήρισμα των Αθηναίων κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο¹². Κάτω από τις σκληρές συνθήκες της πανδημίας οι Αθηναίοι ένιωθαν εγκαταλελειμμένοι, όχι μόνο από τους ανθρώπους αλλά και από τους θεούς, γεγονός που οδήγησε σε αμφιβολίες και αβεβαιότητα ως προς τα θεία. Εκτός από τον πόνο της νόσησης η απελπισία και η απόγνωση ήταν επίσης κάποιες από τις σοβαρές επιπτώσεις της πανδημίας. Από πολλούς Αθηναίους θεωρήθηκε ότι ο λοιμός ήταν σημάδι ότι οι θεοί ήταν με το μέρος της Σπάρτης. Η τραγική αυτή κατάσταση οδήγησε πολλούς να μην ενδιαφέρονται για την τέλεση της λατρείας σε ναούς και ιερά, εντός των οποίων επικρατούσαν εξαιρετικά άσχημες συνθήκες, αφού πολλοί πρόσφυγες από την ύπαιθρο εύρισκαν καταφύγιο εκεί, και σύντομα οι ναοί μετατράπηκαν σε κτίσματα γεμάτα με αρρώστους και νεκρούς.

Αναπόφευκτα ακολούθησε μια διάλυση της κοινωνικής δομής και μεγάλη κρίση αξιών. Αναφέρεται ότι οι κάτοικοι σταμάτησαν να ακολουθούν τους νόμους και να φοβούνται τις επιπτώσεις τους, αφού ζούσαν ήδη υπό συνθήκες βέβαιου θανάτου. Μαρτυρείται επίσης ότι πολλοί από τους μη νοσήσαντες Αθηναίους άρχισαν να συμπεριφέρονται ανέντιμα, αφού πίστευαν ότι δεν είχαν πλέον κίνητρο να είναι ενάρετοι και σωστοί πολίτες, καθώς αισθάνονταν τον θάνατο να τους πλησιάζει. Ένα μεγάλο μέρος της ηγεσίας της Αθηναϊκής Δημοκρατίας (μεταξύ των οποίων και ο Περικλής), στρατηγοί, ναύαρχοι και λοιποί επιφανείς πολίτες υπέκυψαν στην πανδημία και την εξουσία ανέλαβαν άτομα μη ικανά που οδήγησαν την Αθήνα σε μια ταπεινωτική ήττα. Αναφέρεται ότι η θέα των πτωμάτων των Αθηναίων, που στοιβάζονταν καθημερινά και των μεγάλων πυρών που έκαιγαν τα πτώματα, έκαναν τους Σπαρτιάτες να λύσουν την πολιορκία των Αθηνών και να αποχωρήσουν προκειμένου να αποφύγουν τον κίνδυνο μετάδοσης της νόσου στα στρατεύματά τους. Επανήλθαν όμως αργότερα για να καταλάβουν την αποδεκατισμένη και αδύναμη Αθήνα. Και στην περίπτωση αυτή μία πανδημία άλλαξε το ρου της ιστορίας της Αθηναϊκής δημοκρατίας.

Το ξέσπασμα της πανώλης στην Ευρώπη μεταξύ 1347-1352 - γνωστό ως ο **Μαύρος Θάνατος** μετάλλαξε εντελώς την κοινωνία της μεσαιωνικής Ευρώπης, καθώς εξόντωσε το 60% του πληθυσμού της, επεμβαίνοντας δυναμικά στο ρου της ανθρώπινης ιστορίας.

Γενοβέζικα εμπορικά πλοία από λιμάνια της Μαύρη Θάλασσης, προσάραξαν στο λιμάνι της Μεσσήνης στη Σικελία, μεταφέροντας ετοιμοθάνατους και νεκρούς που είχαν προσβληθεί από πανούκλα. Από εκεί σε σύντομο χρονικό διάστημα η ασθένεια μεταφέρθηκε στην Ευρώπη. **Η μετάδοσή της ήταν ραγδαία**, υποβοηθούμενη από τις κακές συνθήκες υγιεινής, την έλλειψη ιατρικών γνώσεων της εποχής και τις επακόλουθες **δεισιδαιμονικές προλήψεις**. Στις αρχές του 1348 είχε ήδη διαδοθεί από την Ιταλία, σε όλη την κεντρική Γαλλία, Αγγλία και στη συνέχεια στις Κάτω Χώρες.

¹¹ Θουκυδίδης, *Ιστορία* 2,47-49.

¹² Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι από την ίδια επιδημία προσβλήθηκαν ο Περικλής και η οικογένειά του οι οποίοι δεν επέζησαν.

Θάβοντας τους νεκρούς στην επισή του Μαύρου Θανάτου, Πολίτες της πόλης Τουρνάι του Βελγίου. Λεπτομέρεια απ' το βιβλίο μινιατούρα *The Chronicles of Gilles Li Muisis* (1272-1352), του ηγουμένου του μοναστηριού St. Martin of the Righteous.

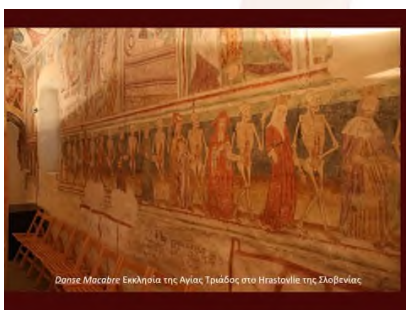
Πίτερ Μπρέγκελ: *The Triumph of Death* (Ο Θρίαμβος του Θανάτου) – 1562

Συνέπεια της επιδημίας ήταν οι καταστρεπτικές δημογραφικές επιπτώσεις, αφού την περίοδο αυτή χάθηκε σχεδόν το ένα τρίτο του πληθυσμού της Ευρώπης.

Αναφέρεται ότι η πανώλη/ο Μαύρος Θάνατος σκότωσε περίπου 50 εκατομμύρια ανθρώπους στην Ευρώπη έως και τα μέσα της δεκαετίας του 14^{ου} αιώνα, ενώ μέσα στους αιώνες η ίδια επιδημία αφάνισε γύρω στα **200 εκατομμύρια σε Ευρώπη, Ασία και Αφρική**. Ωστόσο δεν υπάρχουν αντικειμενικές πηγές για τον ακριβή αριθμό των θυμάτων, καθώς λόγω της μεγάλης θνησιμότητας συχνά οι ιστορικοί καταφεύγουν σε υπερβολές, αναμφίβολα πάντως η επιδημία είχε ανυπολόγιστες δημογραφικές συνέπειες.

Οι ιατρικές γνώσεις και μέθοδοι κατά τον 14^ο αι. ήταν ελάχιστες και υπήρχε μεγάλη άγνοια για τα αίτια των επιδημιών, πανδημιών, αλλά και τον τρόπο αντιμετώπισής των¹³, γεγονός που οδήγησε σε απίστευτες παρανοήσεις που έφταναν σε δεισιδαιμονίες¹⁴. Η επιδημία είχε μεγάλες δημογραφικές συνέπειες, που με τη σειρά τους επέφεραν επιπτώσεις στο κοινωνικοοικονομικό και το φεουδαρχικό σύστημα της εποχής. Η εμπειρία της ίδιας της πανώλης επηρέασε κάθε πτυχή της ζωής των ανθρώπων. Η πανδημία μετασημάτισε το πρότυπο της ευρωπαϊκής ζωής, όχι μόνο στον κοινωνικοοικονομικό τομέα, αλλά μακροπρόθεσμα επέφερε και αλλαγές στην ιατρική γνώση και πρακτική, τη μετανάστευση, στην πίστη και θρησκευτική πρακτική.

Ο Μαύρος θάνατος αποτυπώθηκε σε όλες τις μορφές της Τέχνης, τη γλυπτική, τη ζωγραφική, τη λογοτεχνία κ.α.

Danse Macabre Εκκλησία της Αγίας Τριάδος στο Hrastovka της Σλοβενίας.

Danse Macabre (1471), Vincent of Kastav από το ναό Sv. Marija na Škrilnima στην πόλη Istria της Κροατίας.

¹³ Απέδιδαν την πανώλη σε μολυσμένους ανέμους που προέρχονταν από την Ασία, ή σε αναθυμιάσεις και ατμούς από το κέντρο της Γης.

¹⁴ Οι άγιοι Χαράλαμπος και Ρόκκος (υπάρχει ναός του στην Κέρκυρα και στα Χανιά) θεωρούνται θαυματουργοί άγιοι και προστάτες από την πανώλη. Επίσης στην περιοχή της Άρτας προστάτης άγιος θεωρείται και ο άγιος Βησσαρίων, επίσκοπος Λαρίσης.

Η θεματολογία των έργων της περιόδου αυτής χαρακτηρίζεται από την παρουσία του θανάτου σε όλες τις μορφές (σκελετοί, οστά, πτώματα, Transi¹⁵ κ.α.), που ερμηνεύεται ως η ανάγκη έκφρασης της αγωνίας και του φόβου που βίωναν οι άνθρωποι.

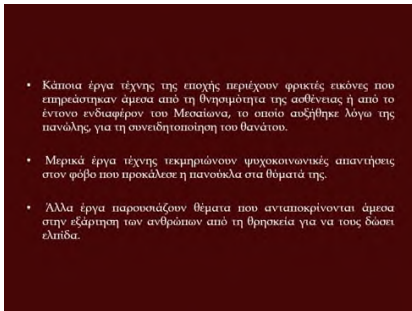

Το Ψαλτήρι των Bonne του Luxembourg, περ. 1348-49

Ο θρίαμβος του θανάτου με το χορό του θανάτου, του Giacomo Borlone de Burchis, 15ος αιώνας

Τα έργα αυτά αποτελούσαν κατά κάποιο τρόπο μια υπενθύμιση της ανθρώπινης θνητότητας και του επερχόμενου και αναπόφευκτου θανάτου, *momento mori*.

- Κάποια έργα τέχνης της εποχής περιέχουν φοβικές εικόνες που εμπνεύστηκαν άμεσα από τη θνησιμότητα της ασθένειας ή από το έντονο ενδιαφέρον του Μεσαίωνα, το οποίο ασκήθηκε λόγω της πανώλης, για τη συνεχιζόμενη του θανάτου.
- Μερικά έργα τέχνης τεκμηριώνουν ψυχοκοινωνικές απαντήσεις στον φόβο που προκάλεσε η πανούκλα στα θύματά της.
- Άλλα έργα παρουσιάζουν θέματα που ανταποκρίνονται άμεσα στην κέρτηση των ανθρώπων από τη θρησκεία για να τους δώσει ελπίδα.

Ο διάβολος εστάλη για να σκοτώσει: Εικονογραφημένο χειρόγραφο, 14^{ος} αιώνας

Σε όλες τις εποχές οι πανδημίες συνδυάστηκαν με την θείκη τιμωρία, και συνδέθηκαν με το «επερχόμενο τέλος του κόσμου».

Εκτός των λοιπών συνεπειών και ολέθριων αποτελεσμάτων η πανώλης ή πανούκλα έγινε αιτία μεγάλου θρησκευτικού φανατισμού, που δεν αφορούσε μόνο ανθρώπους, αλλά και τα ζώα. Σε κάποιες περιπτώσεις οι γάτες στοχοποιήθηκαν από το φανατισμένο και απελπισμένο πλήθος, που άρχισαν να τις σφάζουν με μανία, είτε από πίστη γιατί έτσι σκότωναν το Σατανά, είτε από φόβο μήπως αντιμετωπίσουν προβλήματα από τους λειτουργούς της Εκκλησίας. Η ύπαρξη μαύρης γάτας στην αυλή του σπιτιού ενδεχομένως θα μπορούσε να αποτελέσει τεκμήριο για τις σχέσεις του ενοίκου - πιστού με τον Εωσφόρο.

Οι μαζικές θανατώσεις γατών, που σε κάποια περίοδο θεωρήθηκαν ως όργανα του Σατανά, είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί κατακόρυφα ο πληθυσμός των αρουραίων, με αποτέλεσμα να μεταδοθεί στον άνθρωπο το βακτήριο της πανώλης από το τσίμπημα των ψύλλων που παρασιτούσαν στα τρωκτικά. Οι Εβραίοι, οι Τσιγγάνοι και οι γυναίκες υπήρξαν επίσης στο στόχαστρο του ταραγμένου και φανατισμένου πλήθους και ένας απίστευτα μεγάλος αριθμός από αυτούς θανατώθηκαν βασανιστικά.

¹⁵ Ονομάζονται έτσι κάποια ταφικά μνημεία, πολύ δημοφιλή κατά τη διάρκεια του ύστερου Μεσαίωνα, που διακοσμούσαν με ομοιώματα πτωμάτων, συχνά σε αποσύνθεση. Οι απεικονίσεις αυτές είχαν ηθικοπλαστικό χαρακτήρα, καθώς ήθελαν να δείξουν το εφήμερο της ζωής και τη ματαιότητα της επίγειας δόξας.

Οι σκληρές συνέπειες της νόσου της πανώλης, αλλά και γενικότερα των πανδημιών, έχουν μείνει ανεξίτηλες στην ανθρώπινη ψυχή και στη συλλογική μνήμη και διαχρονικά προκαλούσαν και εξακολουθούν να προκαλούν φόβο και ανασφάλεια. Μεταφορικά η λέξη πανώλη ή πανούκλα έχει συσχετισθεί με κάθε μεγάλο κακό, συνδυασμένο με απέχθεια, προκατάληψη, βαναυσότητες. Κυρίως έχει συσχετιστεί με βαθιά συλλογικά ψυχικά τραύματα που έχουν δημιουργηθεί παλαιότερα στον ψυχικό κόσμο των ανθρώπων από τις πανδημίες και εξακολουθούν να επιβιώνουν και σήμερα, πιθανότατα σε λανθάνουσα μορφή. Ωστόσο η πρόσφατη περίπτωση του Covid 19 θεωρούμε ότι ξαναέφερε στην μνήμη το παλαιότερο αυτό συλλογικό τραύμα των επιδημιών.

Σύμφωνα με τους ειδικούς, **ως ψυχικό τραύμα** ορίζεται ο τρόπος με τον οποίο αντιδρά κανείς συναισθηματικά απέναντι σε μία υπερβολικά δυσάρεστη εμπειρία. Η εμπειρία αυτή, μπορεί να σχετίζεται και με το βίωμα μίας φυσικής ή άλλης καταστροφής. Ως συλλογικό τραύμα, ορίζεται το ίδιο ακριβώς φαινόμενο, αλλά σε ομαδικό επίπεδο, πρόκειται δηλαδή για τον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίνεται ή και επηρεάζεται μία ομάδα σε ένα αντίστοιχα δυσάρεστο βίωμα.

Το **ψυχικό τραύμα** αποτελεί μια επώδυνη εμπειρία, η οποία εγγράφεται στη μνήμη και στην ψυχή του ανθρώπου. Ερεθίσματα που μπορούν να προκαλέσουν το τραύμα σχετίζονται με βίαιες και σκληρές συνθήκες, τις οποίες δυσκολεύεται να διαχειριστεί το άτομο και συνυπάρχουν με τα αισθήματα του φόβου, της ντροπής, της αδυναμίας, της απόγνωσης και της μοναξιάς. Φυσικές καταστροφές, επιζήμιες για τον άνθρωπο κοινωνικές και υγειονομικές συνθήκες, ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, πόλεμοι, η βία, βεβαίως ο θάνατος αγαπημένων προσώπων και άλλες εξαιρετικά επώδυνες καταστάσεις, αποτελούν αιτίες ψυχικών τραυμάτων, τα οποία συχνά δεν σταματούν σε ένα άτομο, **αλλά ακολουθούν και στις επόμενες γενεές, μέσω μνημονικών πρακτικών.**

Συσσωρευτικά λειτουργεί και το συλλογικό τραύμα¹⁶ και μπορεί να επιβιώσει για γενεές ολόκληρες και να μεταφερθεί και στους απογόνους, καθορίζοντας σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη της ζωής και της ύπαρξής τους και υπονομεύοντας την αίσθηση ασφάλειας με μακροχρόνιες επιπτώσεις. Βάσει αυτού, ως τραύμα της πανώλης, αλλά και κάθε πανδημίας, **όπως πρόσφατα ο Covid 19**, μπορεί να οριστεί, ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρεται και ενεργεί, μία ομάδα ή μια κοινωνία, μετά το βίωμα της καταστροφικής δράσης μιας συγκεκριμένης νόσου. Σύμφωνα με τους ειδικούς οι τραυματικές εμπειρίες επηρεάζουν μια ολόκληρη κοινωνία και περνάνε από γενιά σε γενιά μέσω ερμηνειών, αφηγήσεων, τραυματικών αντιδράσεων και συμπεριφορών έως ότου εδραιωθούν στην κοινωνία¹⁷.

Τα συλλογικά τραύματα όμως είναι και σημαντικά, αφού έχουν την δυνατότητα να αλλάζουν την ιστορία και τη μνήμη για πολλούς και να μεταμορφώσουν τον τρόπο με τον οποίο οι επιζώντες αντιλαμβάνονται τον κόσμο και κατανοούν τις ανθρώπινες σχέσεις. Έχουν επίσης τη δύναμη να οικοδομούν ανθρώπινες κοινωνικές πρακτικές, που ανακουφίζουν τον πόνο, ενισχύουν την ψυχική ανθεκτικότητα των ανθρώπων και βελτιώνουν την ποιότητα ζωής όλων. Σημαντική επομένως είναι

¹⁶ Το θέμα είναι εξαιρετικά ευρύ και εκτός του γνωστικού μου αντικειμένου. Ωστόσο μπορώ εδώ να αναφέρω μερικά παραδείγματα συλλογικών τραυμάτων των Ελλήνων, όπως είναι ο Εμφύλιος πόλεμος, η Μικρασιατική καταστροφή και αναμφίβολα η πρόσφατη πανδημία Covid 19, που άφησε ανεξίτηλα σημάδια παγκοσμίως τα συλλογικά τραύματα της οποίας θα ερμηνευτούν από μελλοντικές γενεές.

¹⁷ Η πανούκλα έχει προσωποποιηθεί στην ελληνική λαογραφία που την χαρακτηρίζει ως μια δύσμορφη μαυροφορέμενη γυναίκα με ρόπαλο στο χέρι που χτυπά όποιον συναντά στο δρόμο. Τέλος θα πρέπει να αναφερθούν οι γνωστές σε όλους εκφράσεις : *απ' έξω κούκλα από μέσα πανούκλα και πανούκλα να τον πιάσει*. Στη Δύση η πανούκλα έχει απεικονιστεί ως σκελετός με μακρύ κοντάρι που απολήγει σε δρεπάνι.

η προσπάθεια να βοηθηθούν τα άτομα και η επώδυνη αυτή εμπειρία να λειτουργήσει ως μία δύναμη μετασχηματισμού και ωφέλιμης αλλαγής της συλλογικής αφήγησης.

Εδώ θα υπεισέλθω στο δεύτερο σκέλος του τίτλου του συνεδρίου δηλ. *στις συνειδητές και ασυνείδητες διεργασίες*, για να ολοκληρώσω την εργασία μου με κάτι πιο αισιόδοξο. Η πανούκλα ή Μαύρος Θάνατος επέφερε ριζικές αλλαγές στο θεμελιώδες πρότυπο της μεσαιωνικής ευρωπαϊκής κοινωνίας. Αλλαγές παρατηρήθηκαν όχι μόνο στον κοινωνικό και οικονομικό τομέα, αλλά και στην ιατρική γνώση, τη μετανάστευση, στην πίστη και θρησκευτική πρακτική, αλλά και στην Αρχιτεκτονική και την Τέχνη.

Ο φόβος του απροσδόκητου και αναπόφευκτου θανάτου έπληξε ανεπανόρθωτα τον ευρωπαϊκό πληθυσμό κατά τον Μεσαίωνα. Η μεγάλη πληθυσμιακή απώλεια έγινε αιτία της αναδιοργάνωσης της μεσαιωνικής κοινωνίας. Μετά από μία περίοδο ανάκαμψης, οδηγήθηκαν οι Ευρωπαίοι στο να επανεξετάσουν τον προηγούμενο τρόπο ζωής και τις σχετικές αξίες. Βεβαίως γι' αυτό χρειάστηκε αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα και γύρω στα μέσα του 15ου αιώνα ριζοσπαστικές αλλαγές¹⁸ πραγματοποιήθηκαν σε όλη την Ευρώπη, όπως η Προτεσταντική Μεταρρύθμιση, η βελτίωση και η δημιουργία ενός νέου τραπεζικού συστήματος¹⁹, η αλλαγή στη γεωργική καλλιέργεια, η βελτίωση της ζωής των δουλοπαροίκων, και πολλές άλλες εξελίξεις που σχετίζονται με την Αναγέννηση. Αμφισβητήθηκε η δύναμη της καθολικής εκκλησίας, που σταδιακά οδήγησε στη θρησκευτική Μεταρρύθμιση. Αμφισβητήθηκε επίσης η μέχρι τότε ιατρική γνώση και βελτιώθηκαν πολλά που σχετίζονται με αυτή.

Αναγνωρίζοντας τη μολυσματική φύση της ασθένειας το **1377 εφαρμόστηκε για πρώτη φορά η καραντίνα στην πόλη του Ντουμπρόβνικ**, στις Δαλματικές Ακτές της Κροατίας. Το πρώτο κέντρο απομόνωσης μολυσμένων ατόμων - νοσοκομείο για πανώλη («λαζαρέτο», λοιμοκαθακτήριο) ιδρύθηκε από τη Βενετική Δημοκρατία το 1423 στο μικρό νησί Σάντα Μαρία ντι Νάζαρετ. Το λοιμοκαθακτήριο αποκαλούνταν «Ναζαρέτουμ» ή «Λαζαρέτουμ», λόγω της ομοιότητας της λέξης «λαζαρέτο» **με το βιβλικό όνομα «Λάζαρος»**²⁰. Τα λαζαρέτα ήταν χώροι υποδοχής όπου έμπαιναν σε καραντίνα επιβάτες, πληρώματα καθώς και εμπορεύματα που προέρχονταν από λιμάνια στα οποία άκμαζε η επιδημία της πανούκλας.

Μετά την πανώλη του 14ου αιώνα, και άλλα κύματα πανούκλας θα ακολουθήσουν στην Ευρώπη. Κανένα δεν είχε όμως το ίδιο ψυχολογικό αντίκτυπο με αποτέλεσμα την πλήρη επανεξέταση των υπαρξιακών και επιστημολογικών αντιλήψεων και γνώσεων. Η Ευρώπη - καθώς και άλλες περιοχές - βασίστηκε για την αντίδρασή της στον Μαύρο Θάνατο σε παραδοσιακές συμβάσεις - είτε θρησκευτικές είτε κοσμικές - και, όταν αυτές απέτυχαν, έπρεπε να δημιουργηθούν νέα μοντέλα κατανόησης του κόσμου. Τηρουμένων των αναλογιών θεωρούμε ότι ανάλογο ψυχολογικό αντίκτυπο

¹⁸ Οι αλλαγές και οι διεργασίες αυτές ήταν αδιανόητο να συμβούν πριν κάποια χρόνια

¹⁹ Ο ύστερος Μεσαίωνας χαρακτηρίζεται για τις μεγάλες καινοτομίες όπως η τυπογραφία. Μεγάλα επιτεύγματα υπήρξαν και οι νέες λογιστικές και τραπεζικές μέθοδοι που εφευρέθηκαν (δημιουργία τραπεζικών υποκαταστημάτων, εμφάνιση ασφαλιστικών εταιρειών κ.α.) προκειμένου να αντιμετωπιστεί η οικονομική κρίση που συνήθως προέκυπτε από την εμφάνιση των επιδημιών.

²⁰ Οι Βενετοί ήδη το 1486 θεσμοθέτησαν τον θεσμό ενός μόνιμου διοικητικού οργάνου του *Provveditori alla Sanita*, που ήταν επιφορτισμένος, μεταξύ των άλλων, και για θέματα επιδημιών και την τήρηση αυστηρών μέτρων που απέτρεπαν την εξάπλωση των νόσων.

με την πανώλη του Μεσαίωνα είχε και η πρόσφατη πανδημία ο **Covid 19**, την οποία όλοι βιώσαμε. Διερωτώμαι και θέτω προς συζήτηση ποια είναι η επανεξέταση των υπαρξιακών μας αξιών.

Ολοκληρώνοντας θα πρέπει να αναφερθώ με ένα ενδιαφέρον άγαλμα που υπάρχει στη Βιέννη και αφορά στην πανούκλα. Πρόκειται για τον **Στύλο της πανούκλας**, που κατασκευάστηκε το 1679, στο τέλος μιας επιδημίας πανώλης που έπληξε τη Βιέννη. Πρόκειται για ένα μνημείο σε στυλ μπαρόκ, που βρίσκεται στο κέντρο της Βιέννης. Το αγαλματικό σύμπλεγμα αυτό μεταξύ των άλλων περιλαμβάνει τις μορφές μιας νεαρής γυναίκας, που με τη βοήθεια ενός αγγέλου, καταφέρνουν να νικήσουν μια γριά γυναίκα που συμβολίζει την πανούκλα. Πολλοί είναι αυτοί που ακόμη και σήμερα εξακολουθούν να ανάβουν κεριά, θεωρώντας το μνημείο αυτό σύμβολο ελπίδας.

Τέλος θα ήταν παράληψή μου να μην γίνει λόγος στον γιατρό που στα 1894 ανακάλυψε τον βάκιλο της πανώλης, βάζοντας τέλος σε μία επιδημία που ταλαιπώρησε για αιώνες τους ανθρώπους και άλλαξε τον ρου της ιστορίας αρκετές φορές. Ο Alex. Yersin, (1863-1943) ιατρός γαλλο-ελβετικής καταγωγής, έζησε και για μεγάλο χρονικό διάστημα δραστηριοποιήθηκε στη ΝΑ Ασία και ιδιαίτερα στο Βιετνάμ, όπου σήμερα βρίσκεται ο τάφος του.

Βαρβάρα Παπαδοπούλου

Ομιλία στο 3^ο Ομαδικό Αναλυτικό Συμπόσιο Αρχαίας Δωδώνης, 31/8-1/9/2024, Αρχαία Δωδώνη

Διαχρονικές Θεωρήσεις της Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες στις Μεταπολεμικές Κοινωνίες

Η Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες, το ΔΜΤΣ (Post-traumatic stress disorder - PTSD), είναι μια σχετικά καινούργια διαγνωστική έννοια.

Ο όρος αυτός υπάρχει στο Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών (DSM-5) του 2013, αλλά για πρώτη φορά εντάχθηκε το 1980 στο DSM-3.

Τα συμπτώματα της ΔΜΤΣ – επανειλημμένες και έντονες τραυματικές σκέψεις και αναμνήσεις, αποφυγή ανθρώπων, σκέψεων ή καταστάσεων που θυμίζουν το τραύμα, απομόνωση, υπερδιέγερση, αϋπνίες, εφιάλτες, εκρήξεις θυμού, κακή διάθεση, δυσκολία στην συγκέντρωση, σωματικά συμπτώματα – ταχυπαλμία, υπέρταση, συσπάσεις μυών, ναυτία, διάρροια. Αν τα συμπτώματα κρατάνε πάνω από ένα μήνα, θεωρείται χρόνια ΔΜΤΣ. Η βραχυχρόνια ΔΜΤΣ ως μία άμεση αντίδραση σε τραύμα ή κίνδυνο έχει περαστικά συμπτώματα και λιγότερο σύνθετη κλινική εικόνα.

Εμείς θα ασχοληθούμε συγκεκριμένα με την διαταραχή μεταπολεμικού στρες σε περιπτώσεις στρατιωτών και στρατιωτικών.

Όμως, παρόμοια συμπτώματα εμφανίζει και άμαχος πληθυσμός σε εποχές πολέμου, θύματα βίας και κακοποίησης αλλά και απασχολούμενοι σε επικίνδυνα και στρεσογόνα επαγγέλματα.

Αυτή είναι η ΔΜΤΣ στην σύγχρονη εποχή.

Ποια όμως είναι η ιστορία της διαταραχής αυτής και τι μπορεί να μας διδάσκει στον σύγχρονο πόλεμο και στις μεταπολεμικές πληγές;

Έπασχαν οι σύντροφοι του Αχιλλέα ή του Μάρκου Αντωνίου από παρόμοια συμπτώματα όταν άφηναν τα ξίφη τους μετά από την μάχη;

Από τον **Γιγλαμές**, βασιλιά των Ουρούκ, στην 3η χιλιετία π.Χ., που χάνοντας τον μοναδικό του φίλο έπασχε από αυπνία και εφιάλτες, τους **Ασσύριους** που όταν οι στρατιώτες τους χάνανε τα λογικά τους στις άγριες μάχες θεωρούσαν πως έφταιγαν τα φαντάσματα, τον Αθηναίο πολεμιστή **Επιζέλο** που, τρομαγμένος, ακινητοποιήθηκε στην διάρκεια της μάχης του Μαραθώνα από ξαφνική τύφλωση χωρίς να τον αγγίξει εχθρικό όπλο, τον **Αχιλλέα**, που γεμάτος θλίψη και οργή μετά την δολοφονία του καλύτερου του φίλου Πάτροκλου, έπασχε από αϋπνίες, εφιάλτες, ανορεξία και εμμονή για εκδίκηση, τον Ρωμαίο στρατηγό **Μάριους** που, κατά τον Πλούταρχο, βρισκόταν σε κατάσταση τρομερού άγχους και απελπισίας και έψαχνε λύση στο αλκοόλ που ίσως τον οδήγησε σε λανθασμένες στρατηγικές αποφάσεις, τους Ρωμαίους λεγεωνάριους που αυτοτραυματίζονται στην προσπάθεια αποφυγής της συμμετοχής σε μάχες, το έργο του **Σαίξπηρ** - Ο Ερρίκος ο 4^{ος} ένας βετεράνος ζούσε για μήνες με την πανοπλία και ένα όπλο δίπλα του και είχε αϋπνίες, εκνευρισμό και εφιάλτες - φτάνουμε στο 18^ο και 19^ο αιώνα όπου οι στρατιώτες του **Ναπολέοντα** πέφτουν χτυπημένοι με την “σφαίρα του αέρα” ακινητοποιημένοι για ώρες στο έδαφος χωρίς να έχουν χτυπηθεί πραγματικά, και τέλος στον αμερικάνικο εμφύλιο πόλεμο, στην «καρδιά του στρατιώτη» όπου οι στρατιώτες

εμφανίζουν καρδιακά προβλήματα και χαρακτηρίζονται από τους γιατρούς αδύναμοι και δειλοί.

Η εμπλοκή των ψυχαναλυτών από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα αλλάζει ριζικά την εξήγηση για την ψυχογενή καταγωγή των συμπτωμάτων. Θα χρειαστούν αρκετές δεκαετίες για να μπορέσει η στρατιωτική ψυχιατρική να αποδεχθεί τα νέα θεωρητικά δεδομένα.

Το 1918, στο Ψυχαναλυτικό Συνέδριο οι Ferenzi, Abraham και Zimmel παρουσίασαν την “πολεμική νεύρωση” και ο Freud στην εισαγωγή του αναφέρει ότι οι νευρώσεις πολέμου όπως και οι άλλες τραυματικές νευρώσεις προέρχονται από ένα ναρκισσιστικό πλήγμα ως αποτέλεσμα μίας εσωτερικής απειλής.

Κατά τον Freud, γίνεται η ανάλυση της εσωτερικής σύγκρουσης, «ανάμεσα στο προηγούμενο ειρηνικό εγώ και στο νέο μαχητικό του πολεμιστή».

Το πρώτο αντιδρά.

Προσπαθεί να προστατευτεί «από ένα ζωτικό κίνδυνο και προσφεύγει στην νεύρωση».

Ο 20^{ος} αιώνας έφερε νέες μορφές πολέμου.

Στο πεδίο της μάχης η μαζική χρήση πυροβολικών έφερε νέα μορφή σωματικών βλαβών στην όραση και στην όσφρηση. Τις τεράστιες απώλειες συμπληρώνει η χρήση αιχμηρών όπλων.

Στον 1^ο και στο 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο το “σύνδρομο της οβίδας”, η “κούραση του πολέμου” και “η νεύρωση μάχης” καταγράφονται στους στρατιώτες που αβοήθητοι μένανε για μέρες μέσα στα χαρακώματα κουλουριασμένοι στις λάσπες και γύρω στους νεκρούς συμπολεμιστές τους. Μεταφέρονταν σε στρατιωτικά νοσοκομεία - εκτός μάχης, δηλαδή, με ποικίλα συμπτώματα, σχεδόν σε μορφή επιδημίας.

Ως τώρα ασχολούμαστε με τον πάσχοντα μεμονωμένα.

Όμως, αυτό το άτομο, και κάθε άτομο, είναι μέρος μίας ευρύτερης ομάδας, είτε αυτή είναι η οικογένεια, ο στρατός, οι συνάδελφοι ή η κοινωνία η ίδια.

Το πώς μεγάλωσε κανείς, πώς εκπαιδεύτηκε, πώς προχώρησε στην προσωπική του ζωή είναι διαφορετικά για τον καθένα. Υπάρχει, ωστόσο, πάντα το περιβάλλον, η κοινωνία στην οποία κινείται και τα μέλη αυτής της κοινωνίας με τα οποία συναναστρέφεται, παράγοντες που στην κυριολεξία διαμορφώνουν την ζωή του.

Τι θα πει αυτό;

Τα μέλη μίας κοινωνίας συμπεριφέρονται με παρόμοια στοιχεία στο ατομικό τους ασυνείδητο.

Μοιράζονται αγωνίες, φαντασιώσεις, άμυνες, μύθους, εθνικές μνήμες. Στο ευρύτερο επίπεδο λοιπόν, σε επίπεδο κοινωνίας συνκατασκευάζουν ένα κοινό ασυνείδητο. Υπάρχει και ο αντίστοιχος όρος – το κοινωνικό ασυνείδητο ως η ύπαρξη κοινωνικών, πολιτισμικών και επικοινωνιακών συσχετίσεων, για τους οποίους οι άνθρωποι δεν έχουν επίγνωση. Ποιοί είναι αυτοί οι αόρατοι δεσμοί μέσα σε μία ομάδα που κάνουν κάποιον να νιώθει πως ανήκει στην ομάδα και, τελικά, τι κάνει τους ανθρώπους να δημιουργούν ομάδες και έπειτα προσκολλώνται σε αυτούς; Η ψυχολογία (Aron, 1990) σήμερα μετακινήθηκε από την ψυχολογία του ενός στην ψυχολογία δύο ατόμων. Κάθε φορά που

δύο ή περισσότερα άτομα είναι μαζί, δημιουργείται ένα κοινό ασυνείδητο πεδίο, την ύπαρξη του οποίου όμως αγνοούν.

Η θεωρητική έννοια του κοινωνικού ασυνείδητου ήταν απαραίτητη για να οδηγηθούμε στη συσχέτιση ανάμεσα στην θέση και στην λειτουργία ενός μέλους της κοινωνίας με ένα μέλος μίας μικρής θεραπευτικής ομάδας.

Λίγες ήταν οι προσπάθειες φροντίδας των θυμάτων μεταπολεμικού τραύματος ως το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο που ξεκίνησαν να λειτουργούν νοσοκομεία για στρατιώτες με ψυχικά τραύματα, με “νευρώσεις πολέμου” και “νευρώσεις με ψυχική εμπλοκή”. Ο κύριος σκοπός των νοσηλείων ήταν η άμεση βελτίωση της ψυχικής τους κατάστασης και η σύντομη επιστροφή στην μάχη.

Στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο στο Northfield Αγγλίας, το 1943 οι ψυχίατροι, ψυχαναλυτές και αξιωματικοί, ο Rickman και ο Bion, δούλεψαν σε μικρές θεραπευτικές ομάδες στο 1ο πείραμα του Northfield.

Το 1944 στο 2^ο πείραμα ο Foulkes και ο Main, ψυχίατροι και ψυχαναλυτές, οργάνωσαν μία κοινότητα με δύο ομαδικές δραστηριότητες – μία θεραπευτική ομάδα με ελεύθερη συζήτηση και μία ομάδα δραστηριοτήτων με πραγματικά καθήκοντα. Και είναι ο Tom Main που εδώ εισάγει τον όρο “θεραπευτική κοινότητα”.

Ενώ ο Foulkes διαπιστώνει ότι ενθαρρύνοντας την “ελεύθερη έκφραση” διερευνά πώς το άτομο συνδέεται με το ευρύτερο πλέγμα της ομάδας. Η πρόθεση ήταν οι στρατιώτες να αναλάβουν την ευθύνη, και μέσα στην ομάδα, για τις πράξεις τους. - “Ενώ είμαστε στην ομάδα, δεν είμαστε στο στρατό”. Και αυτή η εμπειρία οδήγησε τον Foulkes στην ανάπτυξη της θεωρίας και πρακτικής της ομαδικής ανάλυσης.

Ο Foulkes κατανοεί την ομάδα ως ενιαίο οργανισμό και αναγνωρίζει το φαινόμενο του ασυνείδητου της ομάδας ως σύνολο. Αυτό θεωρείται το πρώτο επίπεδο ανάλυσης στην ομαδική ανάλυση, η πρωταρχική κοινωνικοποίηση του ατόμου, η ανάγκη του να ανήκει σε μια ομάδα, σε μια διαπροσωπική και πολιτισμική μήτρα.

Μετά την λήξη του πολέμου οι εμπειρίες των πειραμάτων του Northfield άφησαν σημαντικά ευρήματα για την θεραπευτική κοινότητα και την ομαδική ανάλυση ως μέσα θεραπείας πασχόντων από μεταπολεμικό στρες με εφαρμογή και σε άλλους ψυχιατρικούς ασθενείς.

Οι πόλεμοι συνεχίζονται και σήμερα με σύγχρονα όπλα άλλα και με στρατιώτες που υποφέρουν από το μεταπολεμικό τραύμα. Αλλά γιατί η εμφάνιση του ΔΜΤΣ είναι τόσο μαζική στους σύγχρονους στρατούς;

Τι είναι διαφορετικό στη εκπαίδευση των στρατιωτικών τότε και τώρα; Πώς άλλαξε η αντιμετώπιση των στρατιωτών από την κοινωνία στα αρχαία χρόνια ως σήμερα; Πώς να είμαστε σίγουροι αν οι αρχαίοι στρατιώτες υποφέρονε, ειδικά αν ξέρουμε πως η βραχυπρόθεσμη ΔΜΤΣ δεν είναι και τόσο κακή ιδέα διότι σε κίνδυνο, είναι επιθυμητό κανείς να βρίσκεται σε εγρήγορση, να ξυπνάει εύκολα, να θυμάται πως κάτι τον τρομάζει.

Η μακροχρόνια ΔΜΤΣ είναι όμως πρόβλημα.

Η εκπαίδευση των αγοριών στην αρχαία Σπάρτη, με πειθαρχία και σκληραγώγηση από τους εκπαιδευτές και όλη την κοινωνία, είχε ως αποτέλεσμα έναν αφοσιωμένο, σωματικά ισχυρό και ψυχολογικά σταθερό στρατιώτη με ξεχωριστή, ανώτερη θέση στην κοινωνία.

Οι μάχες σώμα με σώμα έδιναν αίσθηση ελέγχου και στο δρόμο του γυρισμού οι πολεμιστές είχαν αρκετό χρόνο για να μοιραστούν τις ιστορίες τους, γεγονός πολύ σημαντικό για την στρατιωτική συντροφικότητα. Οι στρατιώτες τότε γνωρίζανε πως μόνο με το κράνος στο κεφάλι τους μπορούν να υπερασπιστούν την γη και την ζωή τους. Οι κοινωνίες παλιά ήταν πολύ πιο βίαιες, ο θάνατος ήταν μέρος της καθημερινότητας και, τελικά, το να σκοτώνεις δεν ήταν και τόσο κακό. Η ανταμοιβή τους ήταν ο εχθρικός στρατιώτης νεκρός κάτω από τα πόδια τους. Γυρνώντας σπίτι τους δοξάζονταν.

Στην σύγχρονη εποχή η εκπαίδευση στρατιωτών μάλλον δεν είναι αρκετή. Οι μάχες είναι συνεχείς. Τα όπλα πιο καταστροφικά. Οι στρατιώτες λίγα μπορούν να ελέγξουν. Η κοινωνία πια δεν αποδέχεται την βίαιη συμπεριφορά. Ο σύγχρονος άνθρωπος και στρατιώτης δεν είναι συνηθισμένος σε βία.

Ο χρόνος επιστροφής στο σπίτι από το πεδίο της μάχης είναι εξαιρετικά σύντομος. Από τη μία στιγμή στην άλλη οι στρατιώτες χάνουν την, ως τότε, βασική κοινότητα, τους συμπολεμιστές τους. Δεν υπάρχει χώρος και χρόνος για την επεξεργασία του τραύματος. Γυρίζουν σε ένα κόσμο που ίσως στην αρχή θα τους δείξει θαυμασμό αλλά σύντομα όλοι, και η οικογένεια, θα γυρίσουν στην καθημερινότητά τους και ο ίδιος ο στρατιώτης θα εισπράξει τελικά μία βαριά μοναξιά. Δεν μοιράζεται εμπειρίες και τα συναισθήματα μένουν μόνο δικά του.

Η πρακτική στα αρχαία χρόνια, που περιγράφει και ο Όμηρος στην Ιλιάδα, ήταν τελετές μετά τις μάχες όπου οι πολεμιστές ελεύθερα εκφράζανε την θλίψη για τους χαμένους συστρατιώτες τους. Και αυτό ήταν κοινωνικά αποδεχτό.

Έτσι γινόταν η επεξεργασία του τραύματος.

Κάθε δύσκολο, καταστροφικό συμβάν στην ζωή είναι πιο υποφερτό και ξεπερνιέται πιο ουσιαστικά αν το μοιραστούμε με την ομάδα που ανήκουμε - οικογένεια, στρατός, συμπολίτες - αλλά και σε μία θεραπευτική ομάδα.

Θεωρείται, από την θέση της ομαδοθεραπευτικής κοινότητας, πως εκεί πρέπει να εστιάσουμε την βοήθεια που παρέχεται στους πάσχοντες από ΔΜΤΣ, ίσως σε σχεδιασμό και με άλλες τεχνικές, με την χρήση της τεχνολογίας που προήλθαν από τις έρευνες της λειτουργίας του εγκεφάλου πασχόντων από την ΔΜΤΣ - αλλά αυτό είναι πεδίο άλλων ιατρικών προσεγγίσεων.

Οι πάσχοντες έχουν ανάγκη να τους ακούσουν οι συμπολίτες τους για να μπορέσουν να ενταχθούν και πάλι στο κοινωνικό σύνολο. Έχουν ανάγκη να συνδεθούν με το «κοινωνικό ασυνείδητο». Είναι ένας όρος της ψυχολογίας που μάλλον δεν χρειαζόμαστε μεγάλη προσπάθεια να τον κατανοήσουμε.

Ο καθένας μας είναι μέλος τουλάχιστον μίας ομάδας με την οποία μοιραζόμαστε το κοινό μας κοινωνικό πλέγμα.

Όπως και εδώ γίναμε μέλη μίας μικρής και μίας μεγάλης ομάδας.

Βιβλιογραφία

- Aron, L.** (1990). 'One person and two person psychologies and the method of psychoanalysis.' *Psychoanalytic Psychology*, 7(4), 475 -485.
- Coombe, P.** (2019). 'The Northfield Experiments—a reappraisal 70 Years.' *Group Analysis*, 53 (2): 162–176.
- Foulkes, S.H., Anthony, E.J.** (1957). *Group Psychotherapy, The Psychoanalytic Approach*. London: Karnac.
- Foulkes, S.H.** (1957). *Group Analytic Psychotherapy. Method and Principles*. London : Karnac.
- Freud, S., Ferentzi, S., Abraham, K., Simmel, E.** (2021). *Οι Νευρώσεις του Πολέμου*. Αθήνα: Άγρα.
- Hall, H.** (2015). 'A Roman PTSD? Psychological Trauma and the Soldiers of Rome.' *Ancient Warfare X-1*. 48 - 52.
- Junger, S.** (2016). *Tribe. On Homecoming and Belonging*. Kindle Edition.
- Melchior, A.** (2011). 'Caesar in Vietnam: Did Roman Soldier Suffer from Post-Traumatic Stress Disorder?' *Greece and Rome*. 58.2: 209-223.
- Shay, J.** (2018). *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*. Simon & Schuster Audio.
- Weinberg, H.** (2007). 'So What is this Social Unconscious Anyway?' *Group Analysis* 40(3): 307-322.

«Η πρώτη μου σκέψη, όταν έμαθα για το θέμα του Συμποσίου, ήταν ότι δεν θέλω να γράφω για τον πόλεμο. Η καταγωγή μου είναι από την Γιουγκοσλαβία. Εγώ δεν έζησα προσωπικά ούτε τον πόλεμο ούτε τους βομβαρδισμούς. Έζησα όμως την αγωνία για τους δικούς μου ανθρώπους, οικογένεια και φίλους. Έζησα, επίσης, την καταστροφική δύναμη του πολέμου σε ανθρώπους που ζούσανε μακριά από τον πόλεμο αλλά με φόβο για τους δικούς τους.

Για όλους (εκείνους) που υποφέρανε και υποφέρουν από τον πόλεμο, έγραψα αυτό το άρθρο».

Αλεξάνδρα Μάρκοβιτς

Ομιλία στα πλαίσια του 3^{ου} Συμποσίου Αρχαίας Δωδώνης «Σύνδεση Αρχαίας Ελληνικής με την Ψυχαναλυτική και την Ομαδική – Αναλυτική Σκέψη» με θέμα «Ανθρώπινη Ομάδα και Καταστροφές: Συνειδητές και Ασυνείδητες Διεργασίες». 31 Αυγούστου & 1 Σεπτεμβρίου 2024.

Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική Ανάλυση 2024-2025

Το Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική Ανάλυση 2024-2025 θα ξεκινήσει την ένατη χρονιά διεξαγωγής του, προσφέροντας πλούσια εμπειρία στα μέλη του, μέσω της συμμετοχής τους σε μικρές ομάδες εμπειρίας και σε μεσαία ομάδα και ευρύ θεωρητικό υλικό, μέσω των θεωρητικών παρουσιάσεων με εκτενή συζήτηση γύρω από αυτό, στην ομάδα συζήτησης.

Διεξάγεται κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο κάθε μήνα από τον Οκτώβριο μέχρι και τον Μάιο. Το Σάββατο από τις 9.30 έως τις 16.30 και την Κυριακή από τις 9.30 έως τις 16.15 με ενδιάμεσα διαλείμματα.

Στις θεωρητικές εισηγήσεις φέτος συμπεριλαμβάνονται δύο εξαιρετικοί καλεσμένοι εξωτερικοί ομιλητές: Η κυρία **Φωτεινή Τυλκερίδου**, ψυχολόγος, ψυχαναλύτρια και ομαδική αναλύτρια, με εκπαιδευτικό και εποπτικό έργο στο Ινστιτούτο Ψυχαναλυτικής Ομάδας Εργασίας Ομαδικής Ανάλυσης και Ομαδικής Ψυχοθεραπείας Κολωνίας-Ντίσελντορφ (IPA), στο Διεθνές Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης Altaussee, στο Ινστιτούτο Ψυχανάλυσης της Ρηνανίας (IPR) και στο Ψυχαναλυτικό Ινστιτούτο «Pulsion» στη Νέα Υόρκη και ο κύριος **Φώτης Μπόμπος**, ψυχίατρος, διδάσκων αναλυτής της ΕΨΕ και της IPA και διευθυντής εκπαίδευσης της ΕΨΕ, τακτικό μέλος του Ινστιτούτου Ψυχοσωματικής του Παρισιού και της Διεθνούς Ψυχοσωματικής Ένωσης P. Marty.

Ημερομηνίες Διεξαγωγής:

12-13/10/2024, 09-10/11/2024, 07-08/12/2024, 11-12/01/2025, 08-09/02/2025, 08-09/03/2025, 12-13/04/2025, 10-11/05/2025

Πρόγραμμα Εισαγωγικού Σεμιναρίου

Σάββατο:

09:30 – 11:00 και 11:15 – 12:45: Μικρή ομάδα

13:30 – 14:45: Θεωρητική Εισήγηση

15:00 – 16:30: Μεσαία Ομάδα

Κυριακή:

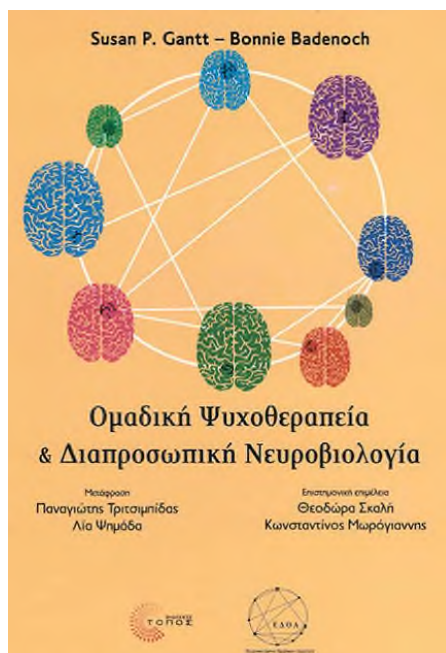
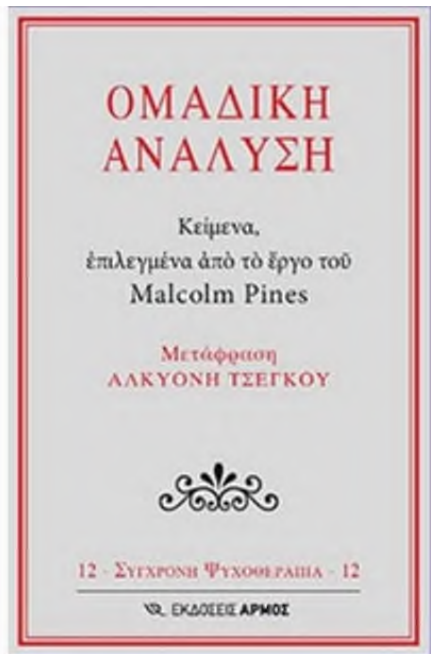
09:30 – 11:00 και 11:15 – 12:45: Μικρή ομάδα

13:30 – 14:30: Ομάδα Συζήτησης

14:45 – 16:15: Μεσαία Ομάδα

Κώστας Κωνσταντόπουλος

Πρόταση Βιβλίων

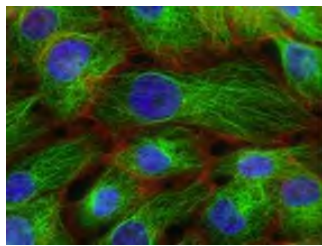

“From Theory to Practice: Applications of Group Analysis in Research Field. A multidimensional exploration”.

48th Winter Workshop Group Analytic Society International

11-12th January 2025 (online event)

2.30 PM - 6.30 PM (UK Time)

Titles and Speakers (alphabetic order):

1. Reflections on research and the foundational principles of group analysis.

Sigmund Karterud: MD, PhD, is a professor of psychiatry, formerly at Oslo University and Oslo University Hospital. He is a group analyst and author of numerous scientific papers and books on therapeutic communities, group dynamics, group analysis,

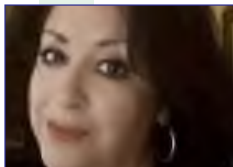
personality, personality disorders, self psychology and mentalization-based treatment (MBT). His last book is "Group Analysis. A Modern Synthesis" (Routledge).

2. Research in Group Analysis. What works for whom?

Steinar Lorentzen: Professor emeritus in Psychiatry at the University of Oslo, Norway. He is psychoanalyst, group analyst and a founding member of the Institute of Group Analysis, Norway. He has done research in the field of psychotherapy, especially short- and long-term group analysis and has

written two books on this theme: Group Analytic Psychotherapy. Working with affective, anxiety and personality disorders. Routledge, 2014 & Focused Group Analytic Psychotherapy. An integration of clinical experience and research. Routledge, 2022. He is an honorary member of EGATIN and The Group Analytic Society of Lithuania.

3. "Research on the transformation of the clinical expression and the neurobiology of trauma, treated by group analytic psychotherapy".

Catherina Mela: MD, Neurologist, Group Psychotherapist, Group Analyst, F. IAGP Vice President (2018-2022) and IAGP Fellow Award, Founder and Chair of the IAGP Research Committee (2012-2024), Overseas fellow of the

Royal Society of Medicine, Board member of the International Journal of Psychology and Neurosciences (IJPN), Founding member and EDirector of Education in Group Analysis, of the Hellenic Organization of Psychotherapy and Education in Group Analysis (HOPE in GA).

4. Meta-Analysis as a tool for evaluating Psychotherapeutic effectiveness.

Marco Tommasi: Born in Verona, Italy. Degree in Psychology from the University of Padua. Ph.D. from the University of Padua. Research fellow (Wissenschaftlicher Mitarbeiter) at Justus Liebig University in Giessen, Germany. Since 2005, researcher first at the University of Cagliari and later at the University of Chieti-Pescara. Since 2021, associate Professor at the University of Chieti-Pescara. Author of numerous scientific

publications and monographs. He teaches psychological testing, research methodology, and statistical analysis techniques in university courses for undergraduate students and Ph.D. candidates. Actual fields of research: intelligence, rationality, personality, psychological well-being, emotion regulation, resilience, psychological assessment.

Large Group Convenor

Gerhard Wilke is an organisational and leadership development consultant. His client base is spread across Europe and he works in English and in German. He studied Social Anthropology at King's College, Cambridge and became a group psychoanalyst at the Institute of Group Analysis in London. He co-authored the recent research report on Leadership in Transition (2003), published by Ashridge Consulting. In 2001 he published a book entitled How to be a Good Enough GP, Radcliffe Medical Press which outlines and analyses his approach to reform in the National Health Service. Most recently, he co-authored the very successful book Living Leadership, a practical guide for ordinary heroes, published by the Financial Times.

Structure for both days: 75 min Lectures; 10 min Break; 60 min Small Discussion Groups; 5 min Break; 90 min LG -Tot. 4 hours.

Organising Committee:

Domenico Agresta Chair of the GASI Scientific Committee
Sanja Janovic
Thor Kristian Island

1 Daleham Gardens, London NW3 5BY

Tel: +44 (0)20 7435 6611

Fax: +44 (0)20 7443 9576

E-mail: office@groupanalyticsociety.co.uk

www.groupanalyticsociety.co.uk

<https://subscribercrm.groupanalyticsociety.co.uk/Book-Event/Event-Booking/EventId/47>

Working with polarization in our groups & in group-analytic training

EGATIN Study Days

APRIL 25-27 2025

BERLIN

Registration

Please register at:

www.egatin.net/study-days/next-study-days

You will receive confirmation of registration and invoice after receipt of payment. For further questions, e-mail to study-days@egatin.net

Fee

Category	early fee	late fee
	ends on January 31st	after February 1st
EU, Norway, Switzerland, UK	295 €	335 €
Non-EU, outside Europe, students	240 €	275 €
Online	55 €	65 €
Solidarity fee	380 €	

Fees (except category online) **include** full program, all meals and gala dinner on Saturday evening. Online includes streaming of opening, presentations, EGATIN policy meeting, and EGATIN annual general meeting (voting possibility not settled). **Cancellation** before February 1st: -15%; before March 1st: -50%; after March 1st: No return of fee.

Bursaries

Members and students of member institutes of EGATIN can apply for a bursary towards registration fee and a contribution to travel costs. Deadline for applications is February 1st, 2025. More details and application form can be found at

www.egatin.net

Venues

bUm

betterplace Umspannwerk GmbH
Paul-Linke-Ufer 21 | 10999 Berlin-Kreuzberg
www.bum.berlin

BIG

Berliner Institut für Gruppenanalyse / Institute of Group Analysis Berlin
Rudolfstraße 14 | 10245 Berlin-Friedrichshain
www.gruppenanalyse-berlin.de

Accommodation

Hotels

We have organized special prices and/or contingents for some hotels (marked with *) close to the venue (open until December 31st, 2024; password »EGATIN 2025«).

A & B Apartment & Boardinghouse Berlin (€€)*

www.wohnenaufzeit-berlin.com

Hotel Prens (€€)*

www.hotel-prens.com

Hüttenpalast (€)*

www.huetttenpalast.de

Minimal Hostel (€)*

www.minimalhostel.com

Motel One Berlin-Mitte (€€)

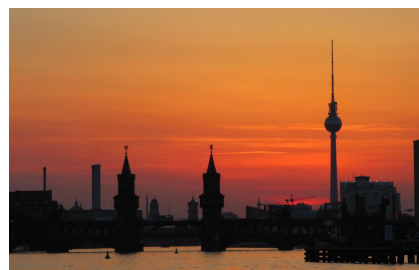
www.motel-one.com/de/hotels/berlin/hotel-berlin-mitte

Free private accommodation

We try to connect people interested in a free private accommodation with hosts from the group-analytic community in Berlin. Follow the link if you are looking for a room or you live in Berlin and can offer an accommodation: www.tinyurl.com/egatin2025

EGATIN Committee: Anneli Bittner, Taras Levin, Eglė Paužienė, Mirjana Pernar, Linde Wotton

Local Organising Committee: Yvonne Blieske, Phillip Denzin, Frauke Glöckner, Yasemin Müller, Thomas Munder, Flora Petak, Susanne Raetzer, Tamir Shneider, Katrin Stumptner, Magdalena Zawilska

EGATIN Study Days

April 25 – 27, 2025
in Berlin

Working with polarization
in our groups and in
group-analytic training

**Berliner
Institut für
Gruppenanalyse**

EGATIN
European Group Analytic Training
Institute Network

Για το 9ο Δελτίο του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» (ΙΟΑΦ) συνεργάστηκαν:

Φώτης Γιωτάκης, Ψυχίατρος, Ph.D, Ψυχαναλυτής Ομάδος, μέλος της GASI, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

Κώστας Κωνσταντόπουλος, Ψυχίατρος, Ψυχοθεραπευτής, Ομαδικός Αναλυτής, Ιδρυτικό μέλος και μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Χριστίνα Μαμαλούδη, Κλινική Ψυχολόγος, εκπαιδευόμενη Ομαδική Αναλύτρια στο Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Αλεξάνδρα Μάρκοβιτς, ιατρός, ομαδική αναλύτρια, μέλος και αντιπρόεδρος του ΔΣ του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Ζωή Άννα Μαρμαρά, Ψυχολόγος, MSc, εκπαιδευόμενη Ομαδική Αναλύτρια στο Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Κατερίνα Μήλιου, Κλινική Ψυχολόγος, MSc, Ψυχοθεραπεύτρια ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης, Ιδρυτικό πρόεδρο μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

Σοφία Μαρία Μωραϊτίου, Κοινωνιολόγος, Ψυχαναλυτική Ψυχοθεραπεύτρια, Ομαδική Αναλύτρια, GASI, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ.

Βαρβάρα Παπαδοπούλου, Δρ. Αρχαιολόγος, Επίτιμη Έφορος Αρχαιοτήτων.

Λένα Τελειώνη, Κλινική Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια, Ομαδική Αναλύτρια, μέλος της ΕΨΕ, της ΙΡΑ, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

Την τελική ευθύνη του περιεχομένου των άρθρων, εργασιών και εισηγήσεων φέρουν οι συγγραφείς.